

Република Србија

Министарство просвете и спорта

ГРАЂАНСКО ВАСПИТАЊЕ

ЗА ПЕТИ РАЗРЕД ОСНОВНЕ ШКОЛЕ

"Најлепше установе остаће свуд мртва хартија, ако у грађана не буде зреле свести, просвећеног родољубља, и грађанских врлина."

Из уџбеника за грађанско образовање Милана Ђ. Милићевића Школица за грађанска права и дужности из 1873.

Друго допуњено издање, Београд 2006.

ПРИРУЧНИК ЗА НАСТАВНИКЕ

Порука наставницима

Поштовани наставници,

Ако желимо да школа буде место за учење у окружењу уважавања, прихватања различитости, слободног изношења идеја и мишљења, партиципације ученика, млади људи ће као производ тог искуства очекивати од друштва да се придржава истих принципа. Наставници имају леп и одговоран задатак. У друштвима која пролазе кроз брзе политичке, друштвене и економске промене, допринос школе је одлучујући. Ученици који су искусили да се у школи чује њихов глас, да се њихово мишљење уважава и да имају права и одговорности биће најбоље припремљени за будућност.

Желимо да вам овај приручник помогне да реализуете наставни програм грађанског васпитања у петом разреду основне школе. Мислимо да вам може помоћи у изградњи културе мира у вашем одељењу, а самим тим и у школи, која се гради сваки дан, гради је свако од нас у односу с другима, кроз начин на који комуницирамо, како се љутимо, како радујемо, како прихватамо, разумемо, подстичемо, волимо оне с којима живимо.

Желимо такође да вам овај приручник помогне:

- да унесете новине у ваш рад и комуникацију с вашим ученицима,
- да вам буде ослонац за мисију формирања одговорних младих људи, будућих грађана,
- да вам обезбеди потребна знања и вештине која су неопходна за образовање за демократију, грађанско друштво и људска права,
- да ваша учионица постане место учења о демократији и људских правима, у демократској атмосфери, а ради оспособљавања ученика за живот у демократском друштву које поштује људска права.

У жељи да унапредимо реализацију програма, позивамо вас да шаљете ваше сугестије, примере из праксе и успешне приче електронском поштом на:
obrazovanje@gradjanske.org

Садржај:

1. ОБРАЗОВАЊЕ ЗА ДЕМОКРАТИЈУ И ГРАЂАНСКО ДРУШТВО	
1.1. Демократија и демократско грађанско друштво	6
1.2. Шта је образовање за демократију и грађанско друштво?	7
1.3. ОДГД у Србији	8
1.4. Демократија у школи – Зашто тежимо развоју демократије у школи?	10
1.5. Демократско одлучивање у учионици-школи	10
1.6. Како се у учионици гради демократска атмосфера?	13
1.7. Шта се од наставника очекује у вези с дечјим правима – Конвенција о правима детета	13
1.8. О Конвенцији	14
2. ПРИНЦИПИ ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА	
2.1. Шта је кључно у програму грађанском васпитања (ГВ)	17
2.2. Основни принципи наставе/учења	18
2.3. Планирање наставе/часова	19
2.4. Циљ, задаци и садржај програма	20
2.5. Прилози	22
3. УПУТСТВА ЗА ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА	
3.1. Упознавање основних елемената програма	32
3.2. Сагледавање услова школског живота	35
3.3. Избор проблема на коме ће се радити	37
3.4. Сакупљање података о изабраном проблему	38
3.5. Активизам и партиципација – план акције	41
3.6. Јавна презентација плана акције	47
3.7. Осврт на научено – евалуација програма	47
3.8. Прилози	49

1. ОБРАЗОВАЊЕ ЗА ДЕМОКРАТИЈУ И ГРАЂАНСКО ДРУШТВО

„Грађанско друштво је друштво у коме се говори о свему, а нико не каже крив си што си то рекао“

Милица, 10 година

1.1. Демократија и демократско грађанско друштво

Демократија је скуп процедуралних правила за доношење колективних одлука које омогућавају најшире могуће учешће заинтересованих или оних којих се те одлуке тичу (подразумевајући и њихову контролу процеса одлучивања).

Демократија подразумева:

- **Једнакост грађана** – циљ демократије је да се према свим људима односи једнако без обзира на њихово образовање, националну припадност, економски статус.. јер су сви људи способни да се одговорно понашају када се од њих очекује да то чине. Ако очекујемо да сви одрасли воде бригу о сопственим животима, онда су способни и да узму удела у одлучивању о животу друштва коме припадају.

- **Испуњавање општих потреба** – што више људи има удела у одређивању политике, то је вероватније да ће она одражавати њихове бриге и тежње. Демократија подразумева доступност информација свима како би могли да утичу на кренрање политике.

- **Плурализам и компромис** – демократија се ослања на отворену размену различитих мишљења, изношење аргумената и постизање компромиса. Размена мишљења укључује право да се разлике у мишљењу изразе и саслушају. На тај начин се постиже равноправност међу грађанима.

- **Гарантовање основних слобода** – демократија гарантује основне слободе, што укључује: право на слободу мишљења и изражавања, удруживања с другима, право кретања, личне безбедности... Демократија штити ова права јер доводе до колективних одлука и подстиче лични развој појединца.

Демократско друштво жели да изгради следеће типове грађана:

- **Узорни грађани** – васпитани и образовани према стандардима и захтевима демократског друштва;

- **Слободни грађани** – који живе и раде према демократским принципима, начелима, захтевима, правима и обавезама;

- **Одговорни грађани** који ће:

- ✓ **умети и моћи** да живе у заједници;
- ✓ **умети** да добро и адекватно врше своје професионалне активности;
- ✓ **бити** толерантни, компетентни, морално и физички здрави, хумани, истинољубиви, одговорни, честити, креативни, самостални;
- ✓ **умети и моћи** да се укључе и узму учешће у развоју демократског друштва.

1.2. Шта је образовање за демократију и грађанско друштво?

Пројекат Савета Европе ¹

Све европске земље су суочене са изазовима савременог друштва као што су: пораст изборне апатије; маргинализација и отуђеност младих од главних друштвених токова; пораст нетолеранције, ксенофобије, расизма. Земље које се налазе у процесу транзиције и демократизације налазе се пред додатним изазовима. Савет Европе је позвао све владе земаља чланица да у својим земљама, у оквиру образовне политике и реформи које спроводе, дају приоритет образовању за демократско друштво. Истичући образовање за демократију и грађанско друштво у први план, Савет Европе и земље чланице настоје да пронађу адекватне одговоре на многе од изазова савременог друштва и изграде праведније, слободније и толерантније европско друштво.

Образовање за демократију и грађанско друштво (ОДГД) је скуп васпитних и образовних мера и активности чији је циљ да се и млади и одрасли боље оспособе да активно учествују у демократском животу тако што ће остваривати права и прихватати своје одговорности. Другим речима, ОДГД нас учи о томе како постати грађанин и како живети у демократском друштву.

Оно подразумева:

- искуство учења кроз **цео живот**,
- припрему како појединца, тако и друштва у целини за **учешће** у грађанском и политичком животу,
- поштовање **права** и прихватање **одговорности**,
- уважавање културне и друштвене **различитости**.

Циљеви образовања за демократију и грађанско друштво:

- јачање демократског друштва неговањем демократске културе,
- развијање осећаја припадања и посвећености демократском друштву,
- развијање свести о заједничким основним вредностима да би се изградило слободније, толерантније и праведније друштво,

Шта обухвата образовање за демократију и грађанско друштво?

ОДГД је мултидисциплинарна област која укључује: грађанско васпитање, образовање за људска права и права детета, интеркултурално образовање, образовање за мир и развој, глобално образовање...

Ове дисциплине теже да обезбеде «грађанску писменост», али тако да се она огледа у **коришћењу** грађанских права и **упражњавању** грађанских одговорности у различитим типовима заједница којима грађани припадају. Зато је ОДГД социјално учење, учење о демократском друштву, учење за демократско друштво и учење у **духу** демократског друштва. Оно нуди знање, вештине и подстиче спремност на компетентно, одговорно друштвено ангажовање.

¹ Савет Европе је континентална политичка организација чија је главна мисија – јачање луралистичке демократије, људских права и владавине закона www.coe.int

Где се одвија образовање за демократију и грађанско друштво?

Као образовање кроз цео живот ОДГД је део формалног и неформалног образовања, али се одвија и у свакодневном животу. То значи да се, осим у образовним институцијама, образовање за демократију остварује кроз активности невладиног сектора, локалне заједнице и медија.

Школа је главни носилац образовања за демократију и грађанско друштво, пре свега у настави, али и у ваннаставним активностима и у целокупној култури и атмосфери школе.

Шта се постиже образовањем за демократију и грађанско друштво код ученика

- Развијање **вредности и ставова** је кључни исход овог учења. Посебна пажња се посвећује оним вредностима које подржавају идеју демократије и људских права, као што су уважавање и поштовање себе и других, способност слушања и мирољубивог решавања конфликта.

- Разумевање и **знање** – у најширем смислу то знање се може поделити на три нивоа: «**знање о**» демократском друштву, правилима заједничког живота..., **познавање** процедура, прописа, закона, конвенција... и «**знати како**» (Шта чини расправу? Који приступ је примењен за доношење правила у школи?...).

- **Укључивање ученика**, што значи да се сваком ученику обезбеди да учествује у школи. О учествовању се учи учествовањем, а не учењем о учествовању. Кључно је да наставници обезбеде да сви ученици буду равноправно укључени, уважавајући различитости својих ученика како у стиливима учења, тако и у типу личности.

- Подстицање **преузимања одговорности и иницијативе** за дешавања у школи, а касније и за све оно што се дешава у друштву. То су капацитети који оснажују појединца за преузимање активне улоге у заједници и за давање свог доприноса у креирању њених послова у решавању проблема.

- Развијање **солидарности**, која је на много начина повезана са капацитетом појединца да искорачи из свог простора, призна права других и буде спреман на њихову одбрану.

Ови елементи образовања за демократију и грађанско друштво, знања и разумевање, способности и вештине и ставови, вредности међусобно су повезани и стичу се и изграђују кроз практично искуство, активне и кооперативне технике учења, али и кроз накнадну анализу и рефлексiju.

1.3. Образовање за демократију и грађанско друштво (ОДГД) у Србији

Корени ОДГД-а су у образовном систему Србије установљени су још у 19. веку када се одвијала борба за уставно уређење. Тада је развијан концепт образовања за демократско друштво примерен тадашњој држави и српском друштву, које је било

познато као образовање за "грађанска права и дужности". Садржај првог уџбеника грађанског образовања (Милан Ђ. Милићевић, Школица за грађанска права и дужности, 1889) обухватао је "поуке" о моралним дужностима, грађанској и политичкој слободи, друштвеним правима и дужностима, основама уставног и политичког система и међународним односима.

Почетком 20. века грађанско образовање је било заступљено у школама у Краљевини Југославији. Наставни план и програм грађанских школа двадесетих и тридесетих година је садржао као обавезан предмет поуку о грађанским правима и дужностима, чији је образовни циљ био «спремање ученика да постану свесни честити грађани и држављани».

У новије време активности на овом подручју реализују се од 1992. као део ангажовања многих НВО. Србија се укључила у пројекат Савета Европе 2001. и континуирано је присутна у свим његовим фазама.

- Образовање за демократију и грађанско друштво уведено је у формално образовање Србије 2001. године.
- Акредитовани су многи НВО програми из ове области, а школске 2001/2002. је уведен предмет грађанско васпитање у основно и средње образовање.
- До сада су развијени програми за прва четири разреда основне и за четири разреда средње школе, као и приручници за наставнике.
- Обучени су едукатори који су даље на семинарима за едукацију наставника обучили неколико хиљада наставника за извођење наставе из овог предмета.
- Израђен је правни оквир који обавезује/подстиче школе да обезбеде учешће ученика, родитеља и представника локалне заједнице у живот и рад школе.
- Направљени су први кораци у децентрализацији и демократизацији образовних институција: укључивањем у програм Школско развојно планирање, формирањем јачких парламената, деловањем омладинских клубова, активним и конструктивним учествовањем родитеља у свакодневном животу школе, развијањем праксе дијалога, преговарања и тражења консензуса у свакодневним ситуацијама школског живота.
- Реализована је сарадња у области ОДГД са више домаћих и међународних организација и институција.

Министарство просвете и спорта је, у оквиру **Стратегије министарства за период 2005-2010. година**, као један од приоритета навело демократизацију образовања и образовање за демократију и грађанско друштво.

Децентрализација и демократизација образовања подразумева:

- Развијање аутономије образовних институција;
- Уважавање економских и друштвених потреба у образовању;
- Укључивање представника интересних група у процес одлучивања у образовању;
- Осигурање и праћење квалитета образовања и његових резултата;
- Професионализацију кадрова у образовању;
- Неговање атмосфере толеранције и конструктивне комуникације;
- Децентрализован, економичан и ефикасан систем управљања;
- Професионалну и личну одговорност у процесима одлучивања.

1.4. Демократија у школи – зашто тежимо развоју демократије у школи?

Демократско друштво жели својим образовањем и васпитањем да:

- образује ученике за демократски начин живљења,
- развије спремност за друштвено ангажовање, поштовање и развијање вредносног система друштва,
- негује критички однос према друштвеним појавама и проблемима, свест о потреби друштвеног разумевања, толеранције и социјалне правде.

Демократичност у домену образовања почива на уважавању два основна принципа:

- **принципа једнакости** (равноправност у односу на права пред законом)
- **принципа партиципације** (активног учешћа у одлучивању **о** и **у** пракси васпитања и образовања)

Школа је најадекватније место у коме деца могу научити и искусити принципе једнакости, равноправности и партиципације.

Демократија подразумева **доступност информација** свим ученицима, што би омогућило да ученици преузму одговорност за оно што се дешава у школи како би могли да утичу на креирање политике.

Демократија се ослања на отворену **размену различитих мишљења**, изношење аргумената и постизање компромиса. Размена мишљења укључује право да се разлике у мишљењу изразе и саслушају. На тај начин постиже се равноправност међу ученицима.

Демократија гарантује **основне слободе**, што укључује: право на слободу мишљења и изражавања, удруживања с другима, кретања, личне безбедности... Демократија штити ова права јер подстичу лични развој ученика.

Зато је важно да у школи постоје демократска правила и процедуре у чијем доношењу треба да учествују и сами ученици. Важно је и да се ученици договоре и прихвате начине контроле демократских правила и процедура, што ће бити гаранција за њихово поштовање.

1.5. Демократско одлучивање у учioniци/школи

Да би се неко одлучивање сматрало демократским, важно је да је одлука донесена на демократски начин, то јест поштовањем правила процедуре. Кључна одлика демократије јесте да сви подједнако деле права на одлучивање, а већинско одлучивање је процедурално средство за решавање неслагања када су исцрпљени сви други методи као што су расправа, амандмани, компромис.

Демократију разликујемо од аутократије у којој одлуке доноси један, или мањина, на ауторитаран начин, не обзирајући се на било каква правила и произвољно, према сопственом нахођењу, без могућности било каквог учествовања оних којих се те одлуке тичу.

Важно је да се одлуке које се доносе у одељењу доносе тако што се поштују договорене процедуре и правила. Сви ученици имају право да учествују у доношењу одлука, нарочито о стварима које се тичу самих ученика.

У демократске процедуре спадају, између осталог:

- право гласа сваког ученика,
- могућност јавног исказивања сопственог мишљења.

Наставник ће имати прилику да током године с ученицима вежба демократско доношење одлука. Приликом избора проблема на коме ће ученици радити важно је да наставник не утиче на избор проблема којим ђаци желе да се баве, већ да их води у дискусији о аргументима које су прикупили.

Партиципација/учешће ученика

Деца и млади имају право на слободно изражавање мишљења и на учешће у одлучивању о стварима које их се непосредно тичу, право на удруживање и мирно окупљање. Остваривање тих права — да се чује њихов глас и да буду укључени у одлучивање — називамо партиципацијом или учешћем. Партиципација је преузимање активне улоге у друштву.

Кроз партиципацију ученици стичу важна знања и вештине. Они уче да доносе одлуке и да буду одговорни. Школа треба да буде место где се учи о демократији, дејим правима, али и место где се живи демократија. Остваривањем демократских принципа и вредности у школи ученици стичу знања о демократији и припремају се за живот у демократском друштву на најбољи могући начин.

Партиципација ученика је од виталног значаја када је реч о школском животу и учењу. Поставља се питање да ли је могуће учешће ученика у доношењу одлука како о школском учењу, тако и о свим другим активностима које се дешавају у школи. Једно од питања које се такође поставља је и зашто је потребно такво учешће ученика. Шире гледано, проблем партиципације се поставља код свих активности које су заједничке за одрасле и децу, тако да има смисла анализирати проблем партиципације деце у заједницама као што су породица, школа, јавни живот.

Постоји неколико нивоа партиципације ученика у школи, што не значи да су сви наведени облици партиципација у правом смислу речи.

МАНИПУЛАЦИЈА је облик привидног учешћа деце. О манипулацији је реч у свим оним случајевима када се деца појављују у заједничким манифестацијама у активностима деце и одраслих, али деци није објашњено у чему учествују, зашто учествују, који су ефекти тих активности уопште, а који су ефекти за саму децу. Одрасли често на овом нивоу злоупотребљавају децу, да би остварили неки свој циљ. Пример:

Деца учествују на такмичењима из неког предмета зато што добро говоре језик, раде математику, и сл. а да у ствари деца не желе да учествују, а наставници добијају одређену финансијску надокнаду када им ученик освоји једно од три места на такмичењу. Такође, тај успех је важан школи, али није жеља детета.

ДЕКОРАТИВНА УПОТРЕБА ДЕЦЕ је такође врло честа. И у овом облику ангажовања деца не одлучују о свом учешћу, не разумеју смисао онога у чему учествују, нико им и не објашњава, и деци тај ангажман ништа не значи. На овом нивоу деца се појаве у неким кратким улогама, обично одевена на неки симпатичан начин, нешто кажу или ураде, направе се лепе фотографије, онда се деца механички склоне, а одрасли наставе своје активности.

Пример:

Декоративна употреба деце у школи је када дође неко да посети час (родитељ, надзорник...), а “одликаши” одрецитују песму од десет строфа за добродошлицу.

СИМБОЛИЧКА УПОТРЕБА ДЕЦЕ је нешто мање манипулативна и декоративна.

Реч је најчешће о учешћу деце у активностима одраслих које се односе на децу или које могу имати последице по децу. И у овом случају деца нису обавештена о ономе у чему учествују, не разумеју добро смисао збивања, и само учешће за њих нема много смисла. Али, присуство деце служи као подсетник одраслима да мисле на децу. Деца која се појављују у оваквим активностима симболизују, али не представљају на прави начин децу за коју је важно оно што одрасли чине.

Дешава се када се на састанак на коме одрасли доносе одлуке које задиру у судбину деце позове неко дете и од њега очекује да каже једну реченицу, за коју нити је имало времена да се припреми, нити је питало другу децу шта мисле, а ту исту децу представља.

Пример:

Када се на састанцима одељенских већа позову представници сваког одељења и буду "инструирани", од разредних старешина шта треба да кажу о одељењу које представљају, и најчешће се захваљују појединим наставницима за уложени труд и рад с децом.

СТВАРНА ПАРТИЦИПАЦИЈА ДЕЦЕ – Постоји неколико видова овог облика партиципације. Ту је увек реч о учешћу деце у ономе што је важно за саму децу. Да ли деца стварно учествују у томе, закључује се на основу неколико важних мерила:

- Да ли деца могу да разумеју смисао активности у којима треба да учествују;
- Да ли деца учествују у доношењу одлука о покретању те активности и о свом учешћу у њој;
- Да ли деца имају могућност да одлуче да добровољно учествују;
- Да ли су деца обавештена о резултату активности и последицама те активности по њих;
- Да ли постоји могућност да деца управљају неким делом активности.

Комбинацијом наведених мерила добијају се различити видови и различити нивои стварне партиципације деце у школи. Ученици су:

- **ИНФОРМИСАНИ**

То су они облици организације активности у којима деца немају иницијативу и не учествују у доношењу одлука, али су сигурно и добро обавештени.

- **ИЗРАЖАВАЈУ СВОЈЕ МИШЉЕЊЕ**

Следећи степен ангажовања деце је онај када се одрасли добро потруде да о ономе што треба да се уради пажљиво саслушају децу, истински чују шта они стварно мисле о томе, а онда и објасне смисао активности у којима ће учествовати.

- **УЧЕСТВУЈУ У ДОНОШЕЊУ ОДЛУКА**

- **ДОНОСЕ ОДЛУКЕ**

На овом нивоу једно од главних мерила је ко је иницијатор за неку активност, ко доноси одлуку о покретању активности и ко спроводи надзор над током активности. Ту су јасно подељене улоге деце и одраслих. То су заједничке активности деце и одраслих у којима се постављају суштински проблеми заједничког живота, комуникација оних који су различити, сучељавање различитих гледишта, решавање међусобних конфликта, координација различитих намера и интереса...

- ДОПРИНОСЕ ШКОЛСКИМ АКТИВНОСТИМА
- ВОДЕ ШКОЛСКЕ АКТИВНОСТИ

Стварна партиципација ученика је подједнако важна како у наставном процесу и процесу учења, тако и у свим другим ваннаставним активностима.

Користећи сва ова знања о партиципацији потребно је организовати ученике да направе план акције за проблем који су изабрали и којим ће се bavити.

1.6. Како се у учионици гради демократска атмосфера?

Неговање демократске атмосфере је први услов да се циљеви и задаци образовања за демократију и грађанско друштво примењују. Шта то заправо значи? Фокус је на стварању атмосфере у којој ће ученици осетити слободу да се лично изразе и буду отворени, али и одговорни према себи, другима и групи у заједничком процесу учења.

У таквој учионици постоје јасно одређена правила, јер група без реда и основних правила не може бити демократска.

- Деца учествују у доношењу правила и одлучују о мерама за њихово непоштовање.
- Тако донета правила могу да не одговарају појединцима, али док су важећа треба да се поштују.
- Правила се могу мењати.
- Сараднички односи замењују конкуренцију и такмичење.
- Индивидуална слобода се користи тако да не угрожава друге. То је начин да се развија индивидуална одговорност.
- Пријатељска атмосфера, атмосфера прихватања и подршке од виталног је значаја.
- Уважавање и прихватање осећања и потреба ученика и наставника.
- Групни разговори се стално воде.
- Грешке су дозвољене.

Наставници ће имати прилику да у програму за V разред већ на уводном часу заједно са ученицима донесу правила и договоре се које се мере примењују уколико се правила не поштују. Улога наставника је да се правила дефинишу језиком позитивне акције.

Гледајући групе ученика како уче, може се приметити следеће — да постоји веза између тога како је група вођена и начина како она учи. Аутократски вођене групе уче само онда кад је вођа с њима, док демократски вођене групе раде и када су саме. На тај начин се развија одговорност код ученика. Они бивају боље припремљени за отворено друштво.

1.7. Шта се од наставника очекује у вези с дечјим правима – Конвенција о правима детета

Конвенција је намењена свима који се баве децом. Али њену суштину треба да познају у највећој могућој мери, пре свега, деца. Улога одраслих је управо у томе да деци помогну да схвате суштину својих права како би их успешно примењивали.

Када **познају, разумеју и примењују** сва права која им припадају самим рођењем, деца ће сазрети у одговорне особе које ће знати да поштују и своја и права других.

Стога се од наставника очекује:

- Да познају Конвенцију о деčјим правима;
- Да децу упознају са њиховим правима и одговорностима у односу на та права;
- Да обезбеде услове у учионици и школи у којима ће се поштовати деčја права;
- Да заједно с децом стварају услове у учионици и школи за несметано остварење деčјих права;
- Да обезбеде праћење поштовања права детета;
- Уколико дође до кршења права детета, да реагују као професионалци;

Поделите вањим ученицима примерак Конвенције о правима детета. Усмерите их кад год анализирате неку ситуацију, стање и могуће решење да пронађу којим чланом Конвенције се то регулише. Важно је да ученици разумеју која права имају, али исто тако је важно да схвате да праћењем и активним укључивањем на остваривању сопствених права живе права записана на папиру.

1.8. О Конвенцији

Генерална скупштина Уједињених нација усвојила је 1948. године *Универзалну декларацију о људским правима*. Овај документ подразумевао је и права детета. Посебне потребе детета изискују и посебну пажњу те су Уједињене нације 1959. године усвојиле *Декларацију о правима детета*. *Декларација* (изјава) нема законско, правно дејство, већ представља моралну обавезу. *Конвенција* је једна врста закона, уговор који правно обавезује земље које га потпишу или «ратификују». Стога је 20. новембра 1989. године Генерална скупштина Уједињених нација усвојила *Конвенцију о правима детета*. Она је ступила на снагу 1990. године.

Конвенција о правима детета је уговор Уједињених нација који прецизира која све права припадају деци. Она поставља основне стандарде за добробит деце на различитим стадијумима њиховог развоја. Конвенција је универзални закон који на једном месту и целовито дефинише сва права детета, уместо да се права детета решавају низом међународних закона и договора. Она почива на четири темељна принципа:

- 1. право на живот, опстанак и развој** које држава мора да обезбеди сваком детету у максимално могућој мери (члан 6),
- 2. недискриминација** – свој деци припадају једнака права, без обзира на расу, боју, пол, језик, вероисповест, политичко или друго уверење, национално, етничко или социјално порекло, имовинско стање, онеспособљеност, рођење, или други статус детета, његовог родитеља или законског старатеља (члан 2),
- 3. најбољи интерес детета** – у свим поступцима који се тичу детета његов најбољи интерес имаће приоритет (члан 3),
- 4. уважавање мишљења детета** – право детета да изрази своје мишљење у свим стварима и поступцима који га се непосредно тичу и да се то његово мишљење узме у обзир (члан 12).

Конвенција садржи 54 члана, који одређују поједине врсте права. Можемо разликовати четири групе права:

Право на опстанак – обухвата право на живот и право на задовољавање основних егзистенцијалних потреба (исхрана, кров над главом, адекватан животни стандард, медицинску негу);

Право на развој – укључује све оно што је важно за нормалан и потпун развој свих потенцијала детета (право на образовање, на игру, слободно време и рекреацију, на културне активности, на приступ информацијама и слободу мишљења, изражавања и вероисповести);

Заштитно право – траже да деца буду заштићена од свих облика злоупотребе, занемаривања и злостављања (дечји рад, сексуална и економска злоупотреба деце, употреба дроге, учешће деце у оружаним сукобима, брига о деци избеглицама, малолетничка делинквенција, насиље и физичко злостављање);

Партиципативно право – даје деци могућност да буду активни учесници у животу своје заједнице (право на слободно изражавање свог мишљења и на учешће у одлучивању о стварима које их се непосредно тичу, право на удруживање и мирно окупљање).

Конвенција има за циљ унапређивање положаја деце у друштву, при чему се наглашава да је свако дете пре свега појединац којем припадају људска права од рођења. Она садржи све врсте дечјих права која су испреплетана. Не постоје више или мање важна права, јер сва заједно чине целину.

2. ПРИНЦИПИ ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

ЧУЈЕМ – ЗАБОРАВИМ

ВИДИМ – ЗАПАМТИМ

РАДИМ – СХВАТАМ

Кинеска пословица

2.1. Шта је кључно у програму грађанског васпитања

Активно учење – то је процес учења „путем чињења,.. То је образовни процес у којем је онај који учи активан партнер у процесу учења, а не пасиван прималац знања. Појединци и групе уче боље када активно учествују у свом учењу. Методе активног учења у ОДГД укључују: слободно изношење идеја, расправу, дискусију, истраживачке активности, пројектни рад...

Сарадничко учење – ослања се на социјално и интерактивно учење у којем централно место имају групни процеси. Активности у оквиру сарадничког учења омогућују деци да заједно уче радећи на заједничким пројектима. Оно такође подстиче ученике да заједно разматрају проблеме, да их боље сагледавају, и да сами себе боље изразе. Постоје различите форме учења уз помоћ вршњака, и ту се издвајају две форме учења. *Сарадничка форма* је форма учења уз помоћ вршњака и сматра се сазнајно најпродуктивнијом формом интеракције. *Форма подучавања* је учење где се једно дете труди да подучава – води друго дете приликом извршења неког задатка. Прилог „Учење у групи вршњака“

Тимски рад је заједничко, синхронизовано ангажовање стручњака различитих или истих профила или специјалности на истом задатку. Може се организовати у било којој области људских делатности и не захтева нарочиту опремљеност. Тим није исто што и група појединаца која нешто ради. Сваки тим поседује специфичне улоге дефинисане заједничком визијом и способностима потребним за решавање појединачних проблема. Оно што је за тим карактеристично је да, без обзира на поделу одговорности и улога, чланови тима помажу једни другима и дају сугестије за сваки сегмент процеса рада. Прилог „Тимски рад“

Критичка анализа – је процес којим се подстиче и подржава развој и коришћење умећа критичког мишљења. Вештине критичког мишљења укључују истраживање, интерпретацију, презентацију и рефлексiju. Оно укључује процес стварања сопственог мишљења, учење како да се оно изрази и ако је потребно ревидира. Анализа стања у школи, анализа медија, дискусије, пројектни рад и слично су методе које потпомажу критичку анализу.

Промишљање је процес кроз који појединац или група активно разматра оно што се догодило. Без укључивања активности промишљања онај ко учи може да изгуби истинску прилику да развије сопствено разумевање. Активности у којима је укључено промишљање су, између осталог, коришћење дневника, записи, евиденција, размена у малим групама онога што се догодило или што је научено.

Истраживање се односи на учење и откривање. То је процес кроз који се питања и идеје истражују, анализирају и размењују. Истраживање у образовању може да допринесе развоју већег разумевања процеса учења. Прилог «Настава кроз пројекте као облик активног учења»

Деловање се заснива на схватању онога што се дешава. Може се деловати у школи, у локалној заједници, као и на глобалном нивоу.

Баци ће у V разреду имати прилике да уче и раде тимски, истражујући и прикупљајући податке које ће потом критички анализирати, а наставници ће имати прилике да их кроз тај процес воде.

2.2. Основни принципи наставе/учења

Интерактивно подучавање/учење

Интерактивно учење подразумева сложен поступак који тежи да "имитира" процес сазнавања какав се одвија у аутентичним животним околностима, и води једном целивитом искуственом доживљају, употребљивом и трајном.

У интерактивном процесу учења остварује се сарадња између наставника и ученика и то у облику заједничке конструкције, заједничке изградње нових знања и у виду активности наставника и ученика које су комплементарне, то јест које се допуњују.

Код интерактивног начина рада то се постиже кроз планирано, вођено, кондензовано и веренски скраћено пролажење кључних фаза оваквог учења:

- ученици се најпре уводе у контекст теме којом желимо да се бавимо;
- креира се ситуација која свима омогућава да активно учествују у истраживању и изналагању решења за постављени проблем;
- кроз дискусију се размењује, појашњава, прецизира и уобличује искуство;
- доводи се у везу са постојећим знањима и генерализује.

Сложеност околности под којима се овакво учење одвија и велики број елемената које треба припремити и контролисати јесу један разлог због кога се пред наставника постављају посебни захтеви. Други разлог произилази из тога што интерактивност подразумева активну укљученост свих учесника и право да коментаришу, износе своје ставове, продубљују, појашњавају, преиспитују, оспоравају, супротстављају се... Стога је потребно да наставник има довољно знања, вештине и сигурности, да буде опремљен свим оним што ће му омогућити да цео ток интерактивног учења успешно изведе.

Интерактивно учење обухвата много више феномена него што би се то могло назвати скупом техника. Свака активност се може организovati индивидуално или групно, али целокупни приступ у раду заснива се на процесу учења и стварања веза између метода, садржаја и узраста деце.

Принципи учења

Ефикасно образовање за демократију и грађанско друштво остварује се кроз активно учење и усвајање знања преко више канала – из различитих медија, ближег и даљег животног окружења. Том приликом користи се више чула и ангажују различите психичке функције, добијају се бољи и трајнији резултати.

- **Учење је активна конструкција знања**
 - ✓ потребна је властита активност
 - ✓ искуство и практична делатност
 - ✓ размена с другим људима
- **Деца уче на различите начине**

Процес подучавања треба прилагодити различитим:

 - ✓ типовима учења
 - ✓ стиливима учења
 - ✓ типовима личности ученика

- **Учење је**
 - ✓ **Вишедимензионални процес:** емоционални, когнитивни, вољни, социјални
 - ✓ **Поступни процес:** мотивисаност, стицање информација и знања, увежбавање, примена
 - ✓ **Интегрални процес:** повезивање с претходним и будућим искуством
 - ✓ **Контекстуални процес:** одвија се кроз интеракцију у контексту

2.3. Планирање наставе/часова ГВ

Први корак у реализацији програма предмета грађанско васпитање је **планирање наставе** која треба да буде оријентисана према ученицима. Да би се то постигло узимају се у обзир следећи елементи:

- Припремити услове за наставу и учење
- Поставити циљеве и одабрати садржаје
- Водити процес учења и одабрати облик наставе
- Оценити и пратити напредовање ученика

Припремити услове за наставу и учење

Кад планирате наставу, важно је имати јасну слику о условима за наставу и учење, полазећи од особина разреда, као и свих ученика појединачно. Ученике треба упознати и разумети их у свој њиховој различитости: њихове различите способности и вештине, јаке и слабе стране, начине размишљања, ставове и интересовања, као и **развојне карактеристике тог узраста**. (Прилог „Развојне карактеристике ученика петог разреда“)

Услове за учење треба анализирати у складу с намерама које желите остварити кроз наставу. Тако ћете се при избору задатака и садржаја узимати у обзир своје познавање карактеристика деча појединачно, као и разреда у целини.

Поред тога обратите пажњу и на спољашње услове у којима се настава одвија. Да бисте олакшале себи овај корак у планирању, можете користити нека кључна питања:

- Којим знањима и вештинама располажу моји ученици?
- Каква су моја знања и вештине?
- Које спољашње услове морам имати у виду?

Поставити циљеве и одабрати садржаје

Овај корак у планирању представља значајну одлуку коју наставник доноси. Циљеви, задаци и садржаји не могу се једноставно преузети. Они се морају истраживати, објашњавати и правдати. То значи да се циљеви морају усагласити са условима и одабраним садржајима.

Кључна питања су:

- Које циљеве желим постићи?
- Како објашњавам избор баш тих циљева?
- Да ли правим приоритете – који су основни, а који споредни?

Избор садржаја

Планирање и избор наставних садржаја је захтеван задатак иако се руководите наставним планом и програмом. Треба да имате преглед различитих садржаја, да их

разумете, анализирате, критички процените, изаберете и ставите у контекст услова и циљева. Овај посао је најбоље радити у сарадњи с осталим колегама али и с децом и њиховим родитељима.

Кључна питања су:

- Од којих садржаја полазимо?
- Шта у овом садржају интересује моје ученике?
- Да ли је учење у школи повезано с учењем ван школе?

Водити процес учења и одабрати облик наставе

Процес наставе је веома сложен, што захтева озбиљно промишљање како би се планирали облици наставе, наставни задаци и начини рада. Зато је вођење процеса учења, као и праћење ученика, најзахтевнији задатак које себи постављате (Прилог „Гарднерова теорија вишеструке интелигенције“). Кључна питања су:

- Који процеси учења ће омогућити ученицима да постигну циљеве?
- Како да омогућим свеобухватно усвајање, обраду и памћење?
- Да ли у планираној ситуацији учења тежиште лежи на усвајању информација, обради информација и памћењу или на примени?

Као помоћ при избору облика, садржаја наставе може вам послужити следећа табела са начинима учења деце у зависности од тога које су им способности развијене.

Оценити и пратити напредовање ученика

Код планирања наставе треба обезбедити начине праћења напредовања ученика, ефикасност и квалитет наставе као и мере за побољшање резултата учења код деце. Потребно је да осмислите инструменте и критеријуме на основу којих ћете вредновати и оцењивати напредовање својих ученика. Кључна питања су:

- Како утврдити и оценити резултате учења?
- Како применити самооцењивање и оцењивање од стране других?
- Да ли подржавам ученике у изграђивању позитивне слике властитих способности и да ли су свесни напретка у учењу?

2.4. Циљ, задаци и садржај програма

Циљ

Општи **циљ** програма је оспособљавање ученика за активно учешће у животу проширивањем практичних знања о демократији, њеним принципима и вредностима на нивоу функционисања школе.

Садржаји и начин рада треба код ученика да подстакне спремност за активно учешће у свакодневном животу, пре свега у школи, и да их уведе у разумевање поступака и принципа који се користе у демократским процесима.

При томе је важно остварити следеће задатке.

Задаци

- да ученици упознају школска правила и процедуре;
- да се ученици уведу у разумевање функционисања органа управљања школе и стручних тела;
- да се ученици упознају са правима и одговорностима свих актера на нивоу школе;
- да се код ученика развију комуникационе вештине неопходне за сарадничко понашање, аргументовање ставова и изражавање мишљења;
- да се ученици обуче у техникама групног рада

- да се код ученика развија способност критичког просуђивања и одговорног одлучивања и делања;
- да се ученици подстакну и оспособе за активно учешће у животу школе развијањем вештина за унапређење услова школског живота кроз праксу.

Садржај

- I тема: Упознавање основних елемената програма
- II тема: Сагледавање услова школског живота
- III тема: Избор проблема на коме ће радити
- IV тема: Сакупљање података о изабраном проблему
- V тема: Активизам и партиципација – план акције
- VI тема: Јавна презентација плана акције
- VII тема: Осврт на научено и евалуација програма

2.5. ПРИЛОЗИ

ПРИЛОГ УЧЕЊЕ У ГРУПИ ВРШЊАКА

Учење је процес активног грађења знања и мењања понашања особе која учи. Учење је у нераскидивој вези с општим развојним променама, заснива се на постигнутим способностима и повратно делује на промене тих способности.

Различити облици учења одговарају деци различитог узраста, док бебе користе елементарне облике учења (класично и инструментално условавање, имитација), дотле старија деца имају способност да користе савршеније облике учења који укључују мисаоно активирање, формално-логичке операције, унутрашњи план. Разуме се да деца уче у свим ситуацијама, више спонтано и мање-више намерно. Постоје различите форме учења уз помоћ вршњака, а издвајају се две форме учења. **САРАДНИЧКА ФОРМА** је форма учења уз помоћ вршњака и сматра се сазнајно најпродуктивнијом формом интеракције. Управо сарадња међу децом се издваја као сложенији облик учења у интеракцији са вршњацима, децје акције су усмерене ка заједничком циљу, врло често су усаглашене и деца партнерски учествују да се проблем реши. **ФОРМА ПОДУЧАВАЊА** је учење где се једно дете труди да подучава – води друго дете приликом извршења неког задатка.

Неки аутори сматрају да је учење процес социјалне партиципације. Постоји намера неке особе да учи, а значење учења се обликује кроз процес постојања пуног учесника у социокултурној пракси. Овај социјални процес укључује и учење вештина знања.

Идеја ситуационог учења обезбеђује значајне смернице за праксу:

1. учење је веза између ученика, оно што се дешава у условима који зближавају људе и организују такав контакт који чини да одређени делови информација буду релевантни; без система релевантности нема учења и нема ни много памћења;
2. постоји веза између знања и активности, учење је део свакодневног живота; решавање проблема и учење из искуства постају централни процеси.

Важно је да не заборавимо да деца уче и сазнају на различите начине:

- Дете учи играјући се. У игри развија све потенцијале. У играма улога надмашује себе, децентрира се, развија појмовно мишљење.
- Кроз властито искуство, кроз лично ангажовање. У основи свих облика учења је искуствено учење. Практиковањем се стичу све вештине и навике: моторичке, комуникативне и експресивне.
- Дете учи по моделу (имитација, учење путем посматрања, моделирање, идентификацијом). На овај начин развија понашање, односе са људима, начин делања и сл.
- Дете учи решавањем проблема. Овим обликом учења развија се мишљење, умеће суочавања са проблемом, развија се стратегија разрешавања проблема, развијају се алтернативе.
- Деца уче путем открића – увиђањем, манипулисањем, варирањем, експериментисањем. То је пут долажења до сопствених открића, проналазака, чиме се поред мисаоног ангажовања јача самопоуздање, доживљава радост, чуђење, а све то доприноси позитивном односу према учењу.

- Дете учи интерактивно, од друге деце – вршњака и одраслих. У одељењу, у малим и великим групама. Група је извор промена за дете: Развојна неуједначеност групе је шанса за развој.
- Дете учи стварањем, креирањем, грађењем, конструисањем. Таквим активностима развијају се дивергентна понашања која воде до учвршћивања стваралачких способности.
- Дете учи на различитим местима и од различитих људи, у природи, на историјским местима, у објектима културе, науке, у музејима, на спортским објектима...
- Дете учи свуда, гледањем, слушањем, учешћем.

ПРИЛОГ ТИМСКИ РАД

- је заједничко, синхронизовано ангажовање стручњака различитих или истих профила или специјалности на истом задатку,
- може се организовати у било којој области људских делатности,
- не захтева нарочиту опремљеност,
- није исто што и група појединаца која нешто ради.

Сваки тим поседује специфичне улоге дефинисане заједничком визијом и способностима потребним за решавање појединачних проблема. Неко ће у тиму да остварује контакте, неко да сакупи информације, неко да штампа заједничке одлуке и материјале, неко да ради на одржавању енергије и ентузијазма, неко да уреди простор за састанке... Способности које су потребне за вођење тимског рада разнолике су и за свакога има места. Оно што је за тим карактеристично је, да без обзира на поделу одговорности и улога, чланови тима помажу једни другима и дају сугестије за сваки сегмент процеса рада.

У литератури која се бави тимским радом постоји више врста подела улога у тиму. Неки аутори улоге анализирају глобално, посматрајући тим независно од милеа и врсте задатка којим се бави. Једна таква категоризација улога које се могу наћи у сваком тиму је следећа:

АКТИВНИ УЧЕСНИК је онај члан тима који је оријентисан на задатак и који своју улогу види у томе да пронађе најбоље информације о проблему којим се бави. Он се такође бави дефинисањем циљева и води рачуна о квалитету испуњавања обавеза. Труд се да сви заједно буду што ефикаснији.

САРАДНИК је онај члан тима који је флексибилан и спреман да ускочи где год затреба. Отворен је за нова искуства и идеје. Уноси ентузијазам и осим самог задатка важни су му и други чланови тима и квалитет међуљудских односа.

КОМУНИКАТОР је члан тима који подстиче разговор и највише се бави атмосфером рада у тиму. Он је нарочито користан у првим фазама тимског рада: подстиче све чланове на учешће, добар је слушалац, креира добру атмосферу, олакшава заједничке договоре.

ИЗАЗИВАЧ је члан тима који је критичан према свим циљевима, методама, решењима и одлукама тима. Иако то није увек лако издржати, он је веома драгоцен

члан тима, јер је спреман на ризик, негује искреност, подстиче остале да говоре о својим проблемима и може нешто да промени у уобичајеном начину функционисања, уколико је то тиму потребно.

Сва четири поменута профила пожељно је да садржи сваки тим. Не би ваљало да се тимови искључиво састоје из *сарадника* и *комуникајора* – ко би их вратио на задатак!; не би ваљало да се тимови састоје из *активних учесника* и *изазивача* – никада не би постигли консензус! Све у свему, тиму су потребне различите функције, јер управо оне омогућују да се сви процеси тимског рада активирају. Уколико у тиму не постоји нека од поменутих функција, можда треба позвати неког новог члана.

Други аутори се улогама у тиму баве на више практичан начин, у вези с врстом посла који тим обавља. Ови аутори улоге деле на *радне* (више у вези с послом који се обавља) и *друштвене* (више у вези с интеракцијом). Базична листа улога, по њима, изгледа овако:

РАЗЛИКЕ ИЗМЕЂУ ГРУПЕ И ТИМА

ТИМ		ГРУПА
Договорени заједнички циљеви	ЦИЉЕВИ	Појединачни и неусаглашени циљеви
Акције су међузависне и усклађене	АКТИВНОСТ	Независне појединачне или групне акције
Јасна подела улога и одговорности	УЛОГЕ	Појединци се руководе ситуацијом и преузимају улоге зависно од личних избора
Постоји појединачна и заједничка одговорност	ОДГОВОРНОСТ	Постоји углавном појединачна одговорност
Успех и неуспех се дели на једнаке делове	УСПЕХ	Појединац може бити успешан, али не и група
Тим има своја правила, механизме и процедуре одлучивања	ОДЛУЧИВАЊЕ	Правила и процедуре могу, али не морају да постоје, доносе се од ситуације до ситуације

Свако може имати своју идеју, али је потребна спремност да од ње одустане када се бира најбоље решење	ЗАЈЕДНИЧКИ РАД	Појединци могу имати независне идеје и акције
Нови члан тима се уводи по истом поступку као и постојећи чланови...	СНАГА	Чланови групе могу се слободно прикључивати или напуштати групу...

ПРИЛОГ

НАСТАВА КРОЗ ПРОЈЕКТЕ КАО ОБЛИК АКТИВНОГ УЧЕЊА

У оквиру извођења наставе у предмету грађанско васпитање ученици су заједно с наставником укључени у реализацију једног пројекта. Настава која се рализује путем пројекта је веома важан облик школског рада и веома је корисно да школски програм буде флексибилан, а не фиксиран, да би се овакав облик наставе могао реализовати.

У пројекту ученици имају могућност да изаберу тему коју ће проучавати и да направе дизајн пројекта (како ће радити на решавању постављеног проблема), при чему самостално прикупљају релевантне информације, организују материјал, анализирају податке и презентују резултате свог рада.

Важно је нагласити да је неопходно припремити ученике за овај метод учења/наставе, немогуће је дати им само проблем (или им дати да га самостално изаберу), и пустити их да сами раде. Приликом одабира проблема неопходно је да наставник експлицира сваки корак елаборирајући га и дискутујући с децом. Важно је да се:

- одабере тема,
- види шта је све потребно да би се бавили овим проблемом – који материјал, средства, подаци,
- види где се може наћи потребан материјал – доступност извора података,
- види употребљивост прикупљеног материјала за проналажење стратегија за решавање изабраног проблема,
- направи стратегија рада на решењу постављеног проблема,
- припреми презентација урађеног,
- уради евалуација урађеног са прецизном повратном информацијом.

Разлози да се створе услови у школској пракси да се примењују и изводе пројекти јесу следећи:

- омогућавају ученицима примену стечених знања, што је један од васпитно-образовних циљева,
- развијају и вежбају више когнитивне функције код ученика (организовање, синтеза, анализа и евалуација материјала),
- развијају важне компетенције као што су инвентивност, способност решавања проблема, интегративне способности (синтеза идеја, искуства и информација из различитих извора и разних области),
- развијају вештине одлучивања и доношења одлука (одлучивање шта је важно а шта не, шта треба да уђе у рад, а шта не),

- подстичу способности руковођења властитим процесом рада (способност да се самостално изведе један сложенији посао, способност преузимања иницијативе),
- подстичу способности ефикасне комуникације с другима (ефикасна сарадња и размена с другима – Активно учење 2, Иван Ивић, Ана Пешикан, Слободанка Антић, Институт за психологију, 2001.године).

Рад на пројекту мотивише ученике за учење и рад нудећи им активности које су им важне и које их интересују. Ученик има више одговорности за сопствено учење, има много активнију улогу. Ученици стичу већу аутономију и имају већу могућност да управљају сопственим процесом учења, што је важан предуслов даљег стицања знања и, пре свега, примене стечених знања и умења у реалном животу.

ПРИЛОГ РАЗВОЈНЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ УЧЕНИКА ПЕТОГ РАЗРЕДА

Период развоја у коме се налазе једанаестогодишњи ученици у психологији је дефинисан као период предадолесценције. Или, једноставније, почетак пубертета. Специфичност овог периода је да су промене код деце изразито брзе, динамичне и бурне, а дешавају се на свим нивоима — на физичком, сазнајном, емоционалном и социјалном нивоу.

Физичке промене: раст висине и тежине, скелета и мишића, сазревање основних физиолошких система, сазревање ендокриног система, развој нервног система.

Емоционалне промене: бурно изражавање емоција, импулсивно пражњење, недостатак контроле емоција, бурно и пренаглашено реаговање, неспособност да се осете и разумеју емоционална стања других, немогућност размене, дељења, саучествовања и уживљавања у осећања, пре свега у релацијама с одраслима, насупрот "афективним" симбиозама са вршњацима са којима деле иста осећања.

Сазнајне промене: појава формално-апстрактног мишљења, а као последице тих сазнајних могућности настају прва озбиљнија размишљања о постанку света, космополитизму, апокалипси, о породичном родослову, вредностима, политици..., стварају се теорије о себи, трага се за идентитетом...

Социјалне промене: припрема за преузимање одговорности за самосталан живот у друштву у свим његовим сегментима.

ПРИЛОГ ГАРДНЕРОВА ТЕОРИЈА ВИШЕСТРУКЕ ИНТЕЛИГЕНЦИЈЕ

Хауард Гарднер је интелигенцију посматрао као способност решавања проблема или осмишљавања производа који су цењени у једном или у више културних окружења. Гарднер је првобитно формулисао листу од седам интелигенција. Прве две су оне које се обично вреднују у школи, следеће три су обично повезане са уметношћу, а последње две Гарднер је назвао личном интелигенцијом.

Лингвистичка интелигенција укључује осетљивост за говорни и писани језик, способност за учење језика, могућност да се користи језик за постизање неких циљева. Ова интелигенција укључује способност да се ефикасно служи језиком у реторичком и песничком изражавању и да се језик користи као начин памћења информација. Писци, песници, адвокати и говорници су, по Гарднеру, особе са високоразвијеном лингвистичком интелигенцијом.

Логичко-математичка интелигенција састоји се од способности да се проблеми логички анализирају, да се изводе математичке операције и да се научнички истражују проблеми. Према Гарднеру, она обухвата способност да се откривају обрасци, дедуктивно закључује и логички размишља. Ова интелигенција је најчешће повезана са научничким и математичким мишљењем.

Музичка интелигенција укључује вештине извођења, компоновања и вредновања музичких образаца. Она усмерава способности да се препознају и компонују музички тоналитети и ритмови. Према Гарднеру, музичка интелигенција је структурално скоро потпуно паралелна са лингвистичком интелигенцијом.

Телесно-кинетичка интелигенција обухвата потенцијал коришћења целог тела и делова тела у решавању проблема. То је способност коришћења менталних способности да се координирају покрети тела. Гарднер сматра да су менталне и физичке способности уско повезане.

Спацијална интелигенција укључује потенцијал да се препознају и користе обрасци како широког, тако и ограниченог простора.

Интерперсонална интелигенција тиче се способности да се разумеју намере, мотиви и жеље других људи. Она омогућава људима да ефикасно раде с другима. Наставницима, продавцима, религијским и политичким вођама потребна је добро развијена интерперсонална интелигенција.

Интраперсонална интелигенција обухвата способност разумевања себе, прихватања сопствених осећања, страхова и мотива. Према Гарднеру, она укључује поседовање ефикасног радног модела себе и ефикасно коришћење тих информација у управљању сопственим животом.

ОСАМ НАЧИНА УЧЕЊА

Деца која имају високоразвијене способности	размишљају	воле	потребно им је
лингвистичке	речима	читање, писање, причање прича, играње језичких игара	књиге, касете, прибор за писање, папир, дневници, разговори, расправе, дебате, приче
логичко-математичке	закључивањем	експериментисање, испитивање, решавање логичких загонетки, рачунање	материјал за експериментисање, научни материјали, нешто за манипулацију, излети у планетаријум и научни музеј
спацијалне	у сликама	дизајнирање, цртање, визуелизовање, шврљање	уметност, лево коцке, видео филмови, слајдови, игре замишљања, лавиринти, слагалице, илустроване књиге,

			излети у уметничке музеје
телесно-кинестетичке	кроз телесне осећаје	плесање, трчање, скакање, грађење, додиривање, гестикулисање	играње улога, драма, покрети, ствари за грађење, спорт и физичке игре, тактилна искуства, учење показивањем
музичке	преко ритмова и мелодија	певање, звиждање, певушење, плескање рукама и ногама, слушање	време за певање, посета концерата, музика код куће и у школи, музички инструменти
интерперсоналне	рефлектовањем идеја других људи	предвођење, организовање, довођење у везу, манипулисање, забављање	пријатељи, групне игре, друштвена окупљања, догађаји у заједници, клубови, ментори/шегртовање
интраперсоналне	у односу на своје потребе,	постављање циљева, медијацију, сањарење, планирање, рефлектовање	тајна места, време насамо, пројекти без временског ограничења, могућност избора
природњачке	кроз природу и природне облике	играње с кућним љубимцима, вртларство, истраживање природе, гајење животиња, брига о планети	доступност природе, могућности за интеракцију са животињама, алат за истраживање природе (нпр. лупа, двоглед)

Гарднер тврди да ових седам интелигенција ретко функционишу независно. Оне се користе истовремено и имају тенденцију да допуњују једна другу како током развоја способности, тако и приликом решавања проблема.

Гарднер износи две суштинске тврдње о вишеструкој интелигенцији:

1. Теорија је приказ људске когниције у целини. Вишеструка интелигенција пружа «нову дефиницију људске природе по питању когниције». Људско биће је организам који поседује базичан скуп интелигенција.
2. Људи поседују јединствену мешавину интелигенција. Гарднер тврди да је велики изазов у примени људских ресурса «како на најбољи могући начин искористити јединственост која нам је дата као врсти која исказује неколико интелигенција».

Ове интелигенције су аморалне – могу бити искоришћене и у конструктивне и у деструктивне сврхе.

У каснијим радовима Гарднер је додао на листу још две врсте интелигенције.

Природњачка интелигенција омогућује људским бићима да препознају, категоришу и пореде одређене карактеристике окружења. Она «комбинује описивање суштинских способности са карактеризацијом улоге коју цене многе културе».

Егзистенцијална интелигенција користи се у истраживању природе постојања у својим многобројним видовима.

Теорија Хаурда Гарднера о вишеструкој интелигенцији није одмах прихваћена у круговима академске психологије. Међутим, наишла је на снажан позитиван одговор наставника. Спремно су је прихватили бројни теоретичари образовања и применили наставници и људи који се баве питањима школовања.

С друге стране, на први поглед ова теорија је деловала као смртна казна формалном класичном образовању. Довољно је тешко било подучавати једну интелигенцију, а како ће тек бити са девет? Довољно је тешко подучавати чак и када све може да се научи, а како ће бити ако постоје јасне границе и снажна ограничења у људском схватању и учењу?

Гарднер одговара на ова питања примедбом да психологија не управља директно образовањем, већ само помаже да се разумеју услови у којима се одвија образовање. Штавише, вишеструка интелигенција даје наставницима могућност за више различитих начина наставе уместо само једног. И ограничења која постоје у уму могу се искористити за увођење појединих појмова (или читавог система мишљења) на начин на који ће деца то најлакше научити и усвојити. Парадоксално, ограничења могу бити сугестивна и крајње ослобађајућа.

Постоје бројни разлози позитивне реакције наставника на Гарднерову представу вишеструке интелигенције. Теорија поткрепљује свакодневна искуства наставника: ученици мисле и уче на много различитих начина. Такође, она наставницима даје појмовни оквир за организовање и осврт на оцењивање и педагошку праксу. За узврат, тај осврт је навео многе наставнике да развију нове приступе који ће боље изаћи у сусрет потребама ученика са различитим типовима учења.

Из Гарднерових радова могу се извући три аспекта који се тичу образовања и подразумевају:

Широку визију образовања. Све интелигенције су потребне да би се живело добро. Зато наставници треба да негују све интелигенције, а не само прве две са листе о којима су традиционално бринули. Ова визија омогућава наставнику да бира «ширину уместо дубине». Разумевање подразумева да знање стечено у једном окружењу може да се искористи у другом. «Ученици морају имати шире могућности да обрађују једну тему.»

Развијање локалних и флексибилних програма. Гарднерово залагање за «дубоко разумевање», постигнуће, истраживање и креативност не може се лако применити у оквиру «испорученог» детаљног курикулума планираног изван непосредног образовног контекста. «Поставка вишеструке интелигенције поништава се ако је курикулум превише крут или ако постоји само један облик оцењивања.»

Поглед на моралност. «Морамо смислити начин да интелигенција и моралност заједно функционисају», тврди Гарднер, «како бисмо створили свет у коме ће веома разнолики људи желети да живе». Мада постоји знатна добробит у развоју разумевања наставних предмета, потребно је и нешто више.

Закључак

Теорија Хаурда Гарднера подигла је квалитет образовања. Помогла је бројним наставницима да преиспитају свој рад и охрабрила их да погледају даље од уског ограничења доминантних токова подучавања, планирања и програмирања и оцењивања.

Урађено је истраживање које је показало да постоји значајна добит од примене ове теорије у вези са постигнућима на завршном тесту, учешћем родитеља и

дисциплином. Ако се узме у обзир да је Гарднерова теорија вишеструке интелигенције помогла наставницима да преиспитају свој рад, омогућила им да прошире своје видике и да негују оно што може помоћи људима да боље живе, онда се она може сматрати корисним доприносом.

Током истраживања установљено је неколико основних карактеристика школа у којима се успешно примењује теорија вишеструке интелигенције:

Култура: подршка различитим начинима учења и напорном раду. Заснива се на вредносном систему који омогућава да разнолики ученици уче на различите начине и постижу успех и да учење буде узбудљиво. Такође, подстиче и вреднује напоран рад наставника.

Спремност: изграђивање свесности за примену вишеструке интелигенције. Изграђивање свесности наставног особља у вези са вишеструком интелигенцијом и различитим начинима на које ученици уче.

Алат: Вишеструка интелигенција је начин да се негује висококвалитетан рад. Коришћење вишеструке интелигенције као алата за промоцију висококвалитетног рада ученика, а не као теорије која је сама себи довољна.

Сарадња: неформална и формална размена. Размена идеја и конструктивних предлога наставног особља у формалним и неформалним ситуацијама.

Избор: смислени курикулуми и различити начини оцењивања. Уградња активности које подједнако цене ученици и ширира културна заједница у курикулум и оцењивање.

Уметност. Коришћење уметности за развој дејих вештина и разумевање унутар и између предмета.

3. УПУТСТВО ЗА ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Сценарији радионица који следе дате су као предлог, једна од могућих варијаната. На вама је да их прилагодите потребама ваших ученика у складу с могућностима школе и школског окружења. Радионице су конципиране тако да се неке могу реализовати у оквиру једног школског часа, а неке у оквиру двочаса. Уколико двочас није изводљив, предложено је где се радионица може прекинути. У једном броју радионица наведени су примери неких едукативних игрица, док за већи број радионица оне нису спецификоване. Избор игровних активности зависиће од динамике и карактеристика групе.

² Литература која пружа велики избор игровних активности: Јовић, Кувелић: „Како стварати добру атмосферу за учење“, издавач Креативни центар; Мусић, Марјановић: „303 игре и активности за едукаторе“, издавач Прополис плус; Ковач-Церовић, Росандић, Попадић: „Учионица добре воље“, издавач Група Мост.

УПОЗНАВАЊЕ ОСНОВНИХ ЕЛЕМЕНАТА ПРОГРАМА

ДОНОШЕЊЕ ПРАВИЛА

90 минута

**Упознавање ученика
Заједничко доношење правила понашања**

1. Упознавање – 10 минута

Ученици седе у круг, свако каже своје име и једну своју особину којом се поноси (наставник седи у кругу и започиње тако што каже своје име и особину).

2. Уводна активност – игрица Коло – 5 минута

Инструкција: Сви ћемо се ухватити за руке. Нека свако замисли у ком правцу ће кренути на мој знак. Важно је да не пуштамо руке када кренемо у коло.

3. Дискусија – 5 минута

Дискусија о томе шта се догодило, шта је требало урадити а да не настане метеж, шта би било да је постојао договор на коју страну кренути.... Игрица се понавља са договореним корацима

4. Наставничково сумирање – 5 минута

Правила регулишу односе, права и дужности сваког појединца у некој заједници. Као и у нашој игрици „Коло“, када би понашање у школи било препуштено вољи сваког појединца без договора, настао би хаос. Правила у школи су важна како би свима били омогућени несметано и квалитетно учење и напредовање, дружење, игра и забава...

5. Рад у групама – 20 минута

Током године ћемо се ближе упознати с правима и одговорностима свих актера у школском животу кроз проучавање различитих докумената и мера и предлагање неких решења ради унапређивања рада школе. Да би свако од нас уз уважавање других допринео успешном остваривању онога што је планирано за ову школску годину, важно је да донесемо заједно правила понашања наше групе. Ученици се деле у четири групе. Задатак је да свака група предложи по три правила која су важна за њу. Припремају и образложење зашто мисле да је одређено правило битно.

НАПОМЕНА: АКО НЕ МОЖЕ ДА СЕ ОРГАНИЗУЈЕ ДВОЧАС, ОВДЕ СЕ МОЖЕ ПРЕКИНУТИ РАДИОНИЦА

6. Извештавање група – 25 минута

Наставник бележи предложена правила и прва три-четири најфреквентнија се прихватају као одељењска правила која ће се поштовати.

7. Кратак осврт наставника на процес доношење правила – 5 минута:

Правила су резултат договора. У доношењу правила треба да учествују сви. Ако је потребно, уз заједнички договор правила се могу мењати.

8. Игрица за крај – 15 минута

Потребно је да наставник унапред исече папире у облику лишћа и да на великом папиру нацрта стабло. Ученике замолити да шетају по просторији и да се међусобно гледају. На наставников знак "стоп" сви треба да стану са особом с којом се у том тренутку гледају. Тако у паровима треба у два минута да пронађу две ствари или особине које су им заједничке (шта воле, чега се плаше, који им је омиљен филм, коју музику слушају, који им је омиљен предмет...). Оно што је заједничко ученици записују на лист и лепе на стабло. Затим се све понавља са другим паровима док дрво не добије крошњу. По могућству сачувати и оставити тако направљено дрво на видном месту.

ПРАВА И ОДГОВОРНОСТИ

45 минута

Упознавање Конвенције о правима детета

Прилог 1. Картице права

Прилог 2. Конвенција о правима детета

Прилог 3. Истине и заблуде о правима детета

1. Увод – 5 минута

Наставник подсећа ученике на Конвенцију о правима детета и повезује је са знањима која ученици о њој већ поседују. Конвенција о правима детета је документ који је усвојила Генерална скупштина Уједињених нација 1989. године и представља свеобухватни каталог права детета с циљем да се заштити и унапреди положај детета у свету.

Сва права наведена у Конвенцији су подједнако важна и односе се на сву децу без обзира на њихов пол, језик, вероисповест, национално порекло или други статус детета.

Све државе потписнице Конвенције преузеле су обавезу и одговорност да ова права гарантују, обезбеде услове за њихову несметану примену и штите их у случајевима када су угрожена. Наша држава је потписница Конвенције о правима детета, што значи да је Конвенција постала саставни део наших закона.

Ова права нико не може да нам да или одузме, јер нам припадају самим рођењем. Једина ограничења која имамо у примени наших права су права других. Тако, на пример, имамо право на слободу изражавања, али то не значи да имамо право да увредљиво говоримо о другима.

2. Рад у групама – 25 минута

Свакој групи дати копиране картице права. Ученици треба да групишу картице по сличностима и да осмисле које би заједничко име могли да дају свакој групи права.

3. Извештавање група и сумирање – 15 минута

Након извештавања група, наставник указује ученицима на то да је важно да познају своја права, али да је исто тако важно да се она примењују и поштују.

ПАРТИЦИПАЦИЈА ШТА ЈЕ ТО?

45 минута

Упознавање појма партиципације Разумевање значаја информисања

1. Асоцијације – 5 минута

Наставник: Кад ја кажем реч – партиципација – шта прво помислите, на шта вас то подсећа? Током набрајања наставник записује све одговоре ученика, без коментарисања. Наставник се ослања на ученичке одговоре и објашњава значење термина партиципација. У томе му може помоћи следећи коментар: партиципација подразумева сваку активност којом се активно укључујемо, учествујемо у решавању неких питања важних за нас и тако утичемо на квалитет свог и живота других. Ученицима се може рећи и да је реч партиципација латинског порекла и значи учествовање, учешће, имање удела.

2. Рад у групама – 20 минута

Наставник истиче да је за одговорну партиципацију важно претходно добро информисање о теми, како бисмо могли да понудимо неке конструктивне предлоге и учествујемо у њиховом спровођењу. Ученици се деле у четири групе и свака група добије исписана питања на која треба да припреми одговоре.

1. Како добијате информације у школи?
2. Од кога тражите информације у школи када вас нешто интересује?
3. Наведите један пример из ваше школе када је дошло до пропуста у информисању и које су биле последице?

3. Извештавање група – 15 минута

4. Завршни коментар – 5 минута

Наставник закључује да у свакој заједници постоји уређени систем информисања и допуњава уколико ученици нису навели нешто од система информисања њихове школе у својим презентацијама. Погрешно или непотпуно информисање увек има штетне последице и омета процес доношења одлука. Важно је да знамо где можемо потражити тачне и потпуне информације на основу којих можемо доносити одговорне одлуке.

УЧЕШЋЕ УЧЕНИКА У ЖИВОТУ ШКОЛЕ

45 минута

Разумевање могућности и значаја учешћа ученика у школском животу

Прилог 4. Могућа питања којима аци могу да се баве

1. Рад у групама – 25 минута

Ученици се могу поделити у групе на следећи начин: наставник држи свежањ трака. По две траке (или канала) претходно повезати неким дебљим концем. Ученици прилазе и свако узима по један крај траке. Када свако има свој крај у руци, наставник пушта свежањ, а по четири ученика остају повезани тракама. Наставник показује ученицима да њиховим активним укључивањем у унапређивање школског живота уче како могу да пруже свој допринос у промени коју желе да виде. Како би ученици сами изразили како и зашто треба да учествују у унапређењу школског живота, свака група добија исписана питања на која треба да припреми одговоре.

1. У којим питањима и проблемима из школског живота ученици учествују?
2. У којим питањима и проблемима би ученици требало да учествују?
3. Како, на које начине ученици могу да учествују у креирању и унапређивању школског живота?
4. Зашто је важно да ученици учествују у креирању и унапређивању школског живота?

2. Извештавање група – 15 минута

3. Закључак наставника – 5 минута

Наставник структурише ученичке одговоре уз помоћ Прилога 4.

ФОРМИРАЊЕ РАЗРЕДНОГ ТИМА

45 минута

Упознавање појма тимског рада

Прилог 5. Списак игрица за грађење тима

Прилог 6. Питања за вођење дискусије о тимском раду

1. Уводна активност - игрица за формирање тима – 25 минута

Наставник организује са ученицима игрицу за грађење тима (видети Прилог 5. Списак игрица за грађење тима).

2. Дискусија – 20 минута

После изведене игрице са ученицима, наставник организује дискусију о:

1. процесу
 2. односима и
 3. резултату тимског рада у претходној вежби
- (видети Прилог број 6. Питања за вођење дискусије о тимском раду)

САГЛЕДАВАЊЕ УСЛОВА ШКОЛСКОГ ЖИВОТА

ПРОБЛЕМИ У ШКОЛИ

90 минута

**Оспособљавање ученика да уочавају
проблеме у школи**

1. Уводна активност – игрица брод и стена – 5 минута

Једном ученику добровољцу су везане очи, а остали се распореде у учионици као стене у мору. Ученик коме су везане очи треба да пређе с једног краја учионице на други а да не удари у стену. Остали му помажу тако што кад им се приближи ученик везаних очију зашуме као море да би га упозорили да је испред њега стена и да треба да промени смер кретања.

Коментар наставника: У животу постоје разне препреке и проблеми. Ако послушајемо сигнале око нас и наше околине, постоје начини да се те препреке успешно избегну и да се постигне циљ

2. Излиставање проблема – 15 минута

Наставник даје ученицима инструкцију да размисле о различитим проблемима у школи. На папирићима сваки ученик треба да запише најмање три промене које би волео да види у школи, или ситуације и питања која би желео да решава, нешто што би желео да унапреди. На једном папирићу се пише један проблем.

3. Рад у групама – 25 минута

Промешати папириће и поделити их равномерно групама. Задатак за сваку групу је да прочитају проблеме које су добили, поразговарају о њима и рангирају их по учесталости. На великим папирима припремају презентацију тако што ће представити проблеме које су добили.

НАПОМЕНА: АКО НЕ МОЖЕ ДА СЕ ОРГАНИЗУЈЕ ДВОЧАС, ОВДЕ СЕ МОЖЕ ПРЕКИНУТИ РАДИОНИЦА

4. Извештавање група – 20 минута

Представник сваке групе презентује резултате рада своје групе.

Наставник записује све изложене проблеме и на основу учесталости рангира проблеме који су наведени.

5. Коментар наставника - 20 минута

Наставник напомиње да ће се у наредним корацима ученици одредити за један проблем којим ће се бавити током године. Како би ту одлуку могли да донесу ваљано, потребно је да претходно ближе истраже све ове проблеме и прикупе неопходне информације на основу којих могу направити избор. Групе треба до следећег часа да прикупе:

1. Информације о улози појединих тела – органа и појединца у школи;
2. Што више информација о темама које су набројали.

Наставник даје свакој групи задатак.

1. група има задатак да обави разговор са што више наставника и да дође до информација од представника разредног већа, наставничког већа, стручних актива...
2. група има задатак да обави разговор са представницима школског одбора, директором, психологом, педагогом и библиотекараром;
3. група има задатак да разговара с представницима Савета родитеља, људима из свог најближег окружења, комшијама, пријатељима;
4. група има задатак да обави разговор са што више ученика, представника Дечјег савеза, Парламента или неке друге ученичке организације.

Ради лакшег добијања информација ученици могу да користе следећа питања:

- Шта радите и чиме се бавите?
- Да ли сте представник неког тела у оквиру школске организације и којег?
- Ко је још представник у том телу?
- О чему одлучује то тело, које су му надлежности?
- Да ли сматрате да су ово проблеми наше школе (навести проблеме)?
- Који учесници у школском животу се могу бавити решавањем ових питања?
- У чијој надлежности је решавање ових питања (навести један по један проблем)?
- Знате ли за неко од ових питања којим је правилником или неким другим правним документом регулисано?
- Да ли је већ покренуто решавање неког од ових питања?
- На који начин могу бити решена нека од ових питања?
- Где и од кога се могу прикупити додатне информације о овим питањима?

На крају наставник истиче да је приликом прикупљања података потребно водити рачуна о следећем:

- закажите разговор унапред,
- договорите се ко ће водити разговор, а ко бележити,
- захвалите се љубазно на крају..

ПРИКУПЉАЊЕ ПОДАТАКА О ШКОЛСКИМ ПРОБЛЕМИМА рад на терену

По потреби

Подстицање активног односа према прикупљању података Увежбавање комуникационих вештина и тимског рада

У овом периоду ученицима треба омогућити да прикупе што више података о ученим проблемима.

ИЗВЕШТАВАЊЕ И ДИСКУСИЈА О ПРИКУПЉЕНИМ ПОДАЦИМА

90 минута

Припрема ученика за избор једног проблема на коме ће се радити

1. Рад у групи – 30 минута

У групама које су прикупљале информације ученици разговарају како је протекло прикупљање података, да ли је постојала нека занимљивост, шта је ишло тешко, а шта лако. Припремају информације које су прикупили за обавештавање других ученица.

2. Извештавање група – 25 минута

НАПОМЕНА: АКО НЕ МОЖЕ ДА СЕ ОРГАНИЗУЈЕ ДВОЧАС, ИЗВЕШТАВАЊЕ ГРУПА ПОДЕЛИТИ НА ДВА ЧАСА

3. Дискусија – 25 минута

Наставник организује дискусију. Нека од питања која се могу користити су:

1. Шта сте научили о проблемима од људи с којима сте разговарали?
2. Који проблеми су најхитнији за решавање?
3. Који проблеми вас највише брину?
4. На које проблеме ви можете утицати?

...

4. Играца за крај – 10 минута

ИЗБОР ПРОБЛЕМА НА КОМЕ ЋЕ СЕ РАДИТИ

**ИЗБОР ЗАЈЕДНИЧКОГ
ПРОБЛЕМА**

90 минута

**Практиковање демократског начина
доношења одлука**

Напомена: Правилан избор проблема је изузетно важан за даљи рад, зато је неопходно да му се посвети додатна пажња. Важно је да сви ученици имају доживљај да је то њихов заједнички проблем и да је потребно да сарађују у даљем истраживању. Наставник треба да помогне ученицима да пре избора сагледају сваки ученички проблем са разних страна.

1. Рад у групама – 25 минута

Наставник напомиње да је потребно да се изабере један проблем на коме ће ученици радити током школске године. Формирају се групе тако да ученици не буду у истим групама као приликом прикупљања података. Групе треба да изабере два проблема за која сматрају да су најбитнија за решавање имајући у виду све информације које су добили на претходним часовима и да се припреме аргументовану презентацију својих предлога. Помоћ у дефинисању аргумената могу бити следећа питања:

1. Да ли је то проблем наше школе?
2. Коју промену желите да остварите решењем тог проблема?
3. За кога ће ова промена бити од значаја?
4. Који се учесници у школском животу могу бавити овим проблемом?
5. Да ли је проблем решив?
6. Који су начини за његово решавање?
7. Колико људи сматра да је проблем битан?

2. Предлагање и аргументација – 20 минута

Свака група предлаже по два проблема и износи аргументе за своје предлоге. Наставник исписује све предложене проблеме на велики папир – таблу.

НАПОМЕНА: АКО НЕ МОЖЕ ДА СЕ ОРГАНИЗУЈЕ ДВОЧАС, ИЗВЕШТАВАЊЕ ГРУПА ПОДЕЛИТИ НА ДВА ЧАСА

3. Гласање – 25 минута

Сваки ученик излази и гласа за један проблем стављајући неки знак поред њега на великом папиру. Уколико више проблема добије исти број гласова, понавља се гласање за те проблеме. Одабира се проблем који добије највише гласова.

4. Закључак наставника – 20 минута

Разговор о утисцима и осећањима ученика приликом избора и примене демократских принципа у избору проблема. Наставник наглашава да су сви ученици имали прилику да предлажу и дискутују о питањима која су им важна. Испитујућу друге о значају решавања тих питања, стекли смо слику о проблемима које смо навели да постоје у нашој школи. Сада смо заједно дошли до тога шта је у овом тренутку најважније за решавање.

САКУПЉАЊЕ ПОДАТАКА О ИЗАБРАНОМ ПРОБЛЕМУ

ИЗВОРИ ПОДАТАКА

45 минута

Упознавање различитих извора података

1. Уводна активност – игрица за сарадњу – 5 минута

2. Рад у групама: 20 минута

Наставник дели ученике у четири групе и свака група добија задатак да наведе што више извора података који су релевантни за изабран проблем. Ученици могу да одговарају на нека од следећих питања у оквиру својих група:

- Ко све може бити извор података о изабраном проблему?
- С ким можемо разговарати?
- Где још можемо да нађемо податке?

3. Извештавање група – 20 минута

Док траје извештавање наставник прави листу извора података и заједно с ученицима допуњује листу према потреби:

Појединци или службе – школски стоматолог, школски полицајац, секретар, техничко особље, финансијска служба, медијатекар, уредник школског часописа...

Писани извори – прописи, записници, стручна литература, штампани медији, интернет...

ТЕХНИКЕ И НАЧИНИ САКУПЉАЊА ПОДАТАКА

90 минута

Израда инструмената за прикупљање података о изабраном проблему

1. Увод – 5 минута

Наставник позива ученике да се сете извора података са претходног часа (користи се постер са листом извора).

2. Рад у групама – 20 минута

Ученици по групама добијају задатак да направе упитник за добијање података од различитих извора који су им релевантни за изабрани проблем.

3. Извештавање група – 20 минута

НАПОМЕНА: АКО НЕ МОЖЕ ДА СЕ ОРГАНИЗУЈЕ ДВОЧАС, ИЗВЕШТАВАЊЕ ГРУПА ПОДЕЛИТИ НА ДВА ЧАСА

4. Рад у паровима – корекција упитника – 15 минута

Ученицима се предложи да у паровима анализирају презентоване упитнике и да после тога предложе потребне корекције.

5. Саопштавање – 25 минута

Ученици саопштавају корекције и договарају се о коначној форми упитника.

6. Игрица за крај – 5 минута

ВЕЖБАЊЕ У САКУПЉАЊУ ПОДАТАКА

90 минута

Припрема ученика за прикупљање података кроз симулацију

1. Увод – 5 минута

Да би се ученици што боље припремили за стварни разговор, треба да провежбају коришћење инструмената које су направили на претходним часовима. Потребно је да осмисле ситуацију у којој ће одиграти улоге као да се води прави разговор. Циљ је да се кроз симулацију предвиде могуће тешкоће и начини њиховог превазилажења.

2. Рад у групама – 30 минута

Ученици припремају симулацију могућих ситуација у прикупљању података.

3. Симулација задатака – 30 минута

Ученици по групама представљају ситуације које су припремили.

НАПОМЕНА: АКО НЕ МОЖЕ ДА СЕ ОРГАНИЗУЈЕ ДВОЧАС, ИЗВЕШТАВАЊЕ ГРУПА ПОДЕЛИТИ НА ДВА ЧАСА

4. Дискусија и анализа симулације – 20 минута

Наставник разговара с ученицима о приказаним ситуацијама. Следећа питања могу да се користе у разговору са ученицима:

1. Да ли сте задовољни представљеном ситуацијом
2. Да ли сте имали неких тешкоћа и како сте их превазишли?
3. Да ли сматрате да ћете на овај начин прикупити довољно информација?
4. Да ли бисте нешто променили када будете водили разговор?

5. Завршни коментар наставника – 5 минута

Наставник подсећа о чему треба водити рачуна приликом прикупљања података:

1. Договорите се око поделе улога: ко ће звати, ко ће водити разговор, ко ће бележити одговоре...
2. Заказати разговор унапред – већина људи од којих ћете тражити податке има доста обавеза. Зато је важно унапред се договорити за време и место...
3. Приликом разговора водити рачуна о следећем:
 - Представити се – реците како се зовете, одакле долазите и наведите сврху разговора;
 - Гледати саговорника у очи током разговора;
 - Захвалити се љубазно на крају разговора;

САКУПЉАЊЕ ПОДАТАКА О ИЗАБРАНОМ ПРОБЛЕМУ рад на терену

По потреби

Подстицање активног односа према прикупљању података Увежбавање комуникационих вештина и тимског рада

У овом периоду ученицима треба омогућити да прикупе што више података о изабраном проблему.

АНАЛИЗА ПРОЦЕСА ПРИКУПЉАЊА ПОДАТАКА

45 минута

Евалуација рада на терену

1. Увод – 5 минута

Наставник напомиње да је за наставак рада на прикупљању података важно да ученици поразговарају шта су постигли у прикупљању података, као и да размене идеје о превазилажењу препрека на које су наишли.

2. Индивидуални задатак – 10 минута

Свако за себе записује на једном малом папиру шта је било лако приликом сакупљања података, а на другом папиру шта је било тешко. Папире лепе на панел који су за то припремљени.

3. Дискусија – 25 минута

Наставник чита са панела шта је било лако током прикупљања података, а шта тешко и организује дискусију о начинима превазилажења препрека.

4. Игрица за крај – 5 минута

ИЗВЕШТАВАЊЕ О ПРИКУПЉЕНИМ ПОДАЦИМА

45 минута

Упознавање прикупљених података Практиковање јавног наступа

1. Увод – 5 минута

Наставник подсећа ученике докле су стигли у раду и да је потребно да припреме извештај о прикупљеним подацима који ће презентовати другим ученицима.

2. Рад у групама – 20 минута

Ученици у групама припремају презентовање материјала и информација које су прикупили. Свака група самостално осмишљава начин како ће презентација изгледати.

3. Извештавање група – 20 минута

ЕВАЛУАЦИЈА РАДА НА ПРИКУПЉАЊУ ПОДАТАКА

45 минута

Процена и вредновање рада на прикупљању података

1. Рад у групама – 20 минута

Свака група има и задатак да одговори на питања које су добили на цедуљи.

Питања би могла да буду :

- Да ли сада знате више о изабраном проблему?
- Колико ће нам то помоћи у даљем раду?
- Да ли смо могли да урадимо нешто на другачији начин?
- Да ли смо нешто пропустили и шта још треба да урадимо?

2. Извештавање група – 15 минута

3. Закључак наставника - 5 минута

Наставник најављује следеће кораке и како ће прикупљени подаци користити у даљем раду.

Напомена: Ако постоји потреба за прикупљањем још података, ученици то могу чинити и укратко извештавати на почетку наредних часова.

4. Игрица за крај – 5 минута

12
часова

АКТИВИЗАМ И ПАРТИЦИПАЦИЈА

**ЗАШТО ЈЕ ВАЖНО ДА
УЧЕСТВУЈЕМО**

45 минута

**Продубљивање значења појма партиципације
Разумевање значаја учешћа**

Прилог 7. Нивои партиципације са примерима

1. Уводна активност – 5 минута

Наставник: "Када кажем проблем (на табли је написан проблем који су ученици изабрали) прва ствар на коју помислим је...."

Ученици записују на стикерима оно што су прво помислили када је наставник изговорио проблем који су изабрали и лепе стикере око проблема који је написан на табли великим словима. Друга варијанта је да наставник исписује асоцијације на табли (уколико нема стикере за рад).

2. Рад у групама – 25 минута

Могући начин поделе ученика: четири различите слике из новина исећи на онолико делова колико би требало да буде чланова групе. Сваки ученик извлачи по један исечени део. Задатак за све ученике је да спајањем исечених делова споје исправно слику. Кад то ураде, ученици чији делови чине слику су чланови једне групе.

Свака група добија картице на којима су написане ситуације у којима деца различито партиципирају (Прилог 7, десна колона). У оквиру својих група се договарају којим редом ће картице поређати имајући у виду најнижи ниво дејег учешћа у школи до највишег нивоа дејег учешћа.

Свака група лепи картице на папиру. Када све групе заврше рад, лепе папире на табли један поред другог.

3. Дискусија – 15 минута

Наставнику могу помоћи следећа питања у дискусији:

1. Да ли постоје разлике у оквиру група како су поређали картице?
2. Зашто је дошло до разлика (наставник подстиче ученике да објасне зашто су картице на такав начин поређане)?
3. Да ли увек постоји могућност да дете само одлучује?
4. У којим ситуацијама је слобода одлучивања највећа, а у којима је најмање могућа?

Напомена:

За ову радионицу искористити у Приручнику "Партиципација/учешће ученика" на страни: 11-13
Потпуно учешће деце није увек могуће. То зависи од различитих фактора: шта је предмет одлучивања, узраст ученика, контекст у коме се доноси одлука. Међутим, сама могућност да ученици имају право да буду консултовани и да се њихово мишљење уважи може да утиче на промену ситуације која је за њих значајна.

НИВОИ ПАРТИЦИПАЦИЈЕ

45 минута

Упознавање нивоа стварне партиципације

Прилог 8. Картице за ученике – нивои партиципације

1. Уводна активност – 5 минута

Дати групама од по двоје-троје ученика по једно слово из речи партиципација написано на папиру. Задатак је да на напишу једну реч која је у вези с оним што су сазнали о партиципацији, а да почиње на слово које су добили. Наставник је пре тога на табли вертикално написао реч ПАРТИЦИПАЦИЈА, а свака група лепи папир поред свог слова. На крају наставник чита настале речи.

2. Нивои партиципације – 20 минута

Наставник ученике дели у пет група и даје свакој групи по један ниво партиципације из Прилога 8. Задатак ученика је да у оквиру група дају пример из свог искуства за нивое партиципације који су добили.

3. Извештавање група – 15 минута

Представник сваке групе представља примере до којих су дошли.

4. Завршна активност – 5 минута

Када помислим на проблем који смо изабрали, шта је то што ми сада прво пада на памет.

МАЛЕ АКЦИЈЕ ДОВОДЕ ДО ПРОМЕНЕ

45 минута

Уви ање значаја малих корака за решавање проблема Схватање значаја личне одговорности

1. Уводна активност – прича «Клин-чорба» – 5 минута

Сваки ученик добија унапред припремљени текст приче «Клин-чорба».

Прича «КЛИН ЧОРБА»:

Бескућник је ишао од куће до куће и тражио је храну. Сви су га одбијали, док није срео једног сељака који му је понудио лонац и мало воде. Путник је убацио свој «чаробни клин» у кипућу воду и рекао је свима да прави клин-чорбу. Рекао је да би чорба била још боља уколико би сваки пролазник додао неки састојак који би чорбу учинио још укуснијом. Пролазници су додавали састојке чорби, свако оно што је код себе имао (црни лук, шаргарепу, зачине....) и настала је врло укусна чорба.

2. Индивидуални задатак – 5 минута

Сваки ученик чита причу и на стикеру записује једну ствар коју може да уради у вези с проблемом који су изабрали као разред. Стикере убацују у кутију, шешир или кесицу и наставник промеша стикере.

3. Рад у групама – 15 минута

Свака група добије неколико стикера (насумично изабраних) анализира их и прави постер. Начин на који ће направити постер је ствар њиховог договора.

Ученици се стављају у ситуацију да размишљају о различитим начинима за решавање проблема, као и да се креативно изразе.

4. Извештавање група – 15 минута

Представник сваке групе представља постер који је група направила.

5. Закључак наставника – 5 минута

Приликом интеграције наставник акценат ставља на следеће ствари:

1. важно је да када се препозна и уочи неки проблем свако од нас постави питање шта је оно што свако од нас може да учини;
2. шта је оно што могу да ураде други у вези с тим проблемом;
3. који су начини да се направи заједничка акција да би се деловало на проблем;
4. значај малих корака је да нас воде решењу проблема – када свако од нас учини свој део у вези с проблемом који се појавио, већа је вероватноћа да се реши проблем (и да се направи укуснија чорба). Можемо успети када се договоримо и заједнички идемо ка циљу.

ОСМИШЉАВАЊЕ ПЛАНА АКЦИЈЕ

45 минута

Схватање значаја визије за планирање акције Подстицање проактивног става

1. Увод – 5 минута

Наставник истиче значај визије за решење проблема.

Визија је пројекција будућности, слика којој тежимо. Потребно је имати визију зато што тешко да ћемо остварити неке ствари ако нисмо спремни да их видимо како оне могу да изгледају у будућности. Никола Тесла је прво «замислио» свој индукциони мотор па га је тек онда конструисао.

2. Рад у групама – 20 минута

Наставник припреми жетоне у различитим бојама за онолико група колико жели да формира. Сваки ученик извлачи по један жетон. Ученици који имају исту боју чине једну групу. Потом свака група прави слику на којој представља визију школе у којој је изабрани проблем решен.

3. Извештавање група – 20 минута

Свака група представља своју визију.

ПЛАН АКЦИЈЕ

45 минута

Одређивање почетног стања и циља који се жели постићи у односу на изабрани проблем Увиђање отежавајућих и олакшавајућих фактора

Прилог 9. Пример оквира плана акције

1. Увод – 10 минута

Наставник представља један оквир плана акције уз помоћ Прилога 9. Истиче значај одређивања почетне ситуације, одређивања циља, идентификовања отежавајућих и олакшавајућих фактора. Акценат ставља на два начина која се могу искористити за лакше остваривање циља, тако што ћемо:

1. јачати оне силе које нам помажу за долазак до циља;
2. слабити оне силе које нам одмажу долазак до циља..

2. Рад у групама – 20 минута

Свака група прави план акције за проблем који је изабрало одељење. Дефинишу почетно стање и циљ које желе да остваре и олакшавајуће и отежавајуће факторе.

3. Представљање плана акције – 15 минута

ЗАВРШНИЦА ПЛАНА АКЦИЈЕ

90 минута

Увиђање значаја планирања као корака у решавању проблема Упознавање елемената важних за планирање акције

1. Веза са претходним часом – 15 минута

Наставник води дискусију о плановима који су представљени претходног часа. Нека од питања која може поставити ученицима су:

1. Како смо дефинисали циљ – да ли има разлика између група?
2. Који су олакшавајући фактори – да ли има разлика између група?
3. Који су отежавајући фактори – да ли има разлика између група?

2. Графичко представљање пута од почетног стања до циља – 10 минута

Свака група добија свој план акције са претходног часа и задатак: Имајући у виду почетно стање и циљ који је предвиђен у плану акције, свака група треба да продискутује о путу од почетног стања до циља и да графички представи остварење циља који је постављен у плану акције.

3. Представљање продуката група – 10 минута

Графички прикази се лепе на табли и сви ученици се позову да погледају продукте група.

4. Дефинисање заједничког циља – 10 минута

Ученици треба да се усагласе око једног циља који желе да постигну а који је најреалнији за остваривање имајући у виду олакшавајуће и отежавајуће факторе.

НАПОМЕНА: АКО НЕ МОЖЕ ДА СЕ ОРГАНИЗУЈЕ ДВОЧАС, ОВДЕ СЕ МОЖЕ ПРЕКИНУТИ РАДИОНИЦА

5. Издавање битних елемената плана акције – 25 минута

Учесници се деле у седам група и свака група извлачи задатак који је претходно наставник написао на папиру.

Задаци за групе:

1. Које је акција намењена? Које су заинтересоване групе?
2. Да ли су за извођење акције потребна нека средства, опрема, материјали?
3. Да ли је потребна нечија дозвола за извођење акције?
4. Како ћемо знати да смо остварили план акције?
5. Како ћемо чувати податке о реализацији акције?
6. Да ли је за извођење овог плана акције неопходно да се савладају неке вештине, знања.... и ако јесу, која су то знања или вештине?
7. Које је све потребно да представимо план акције? Како ћемо то урадити?

Групе одговарају на постављена питања. Наставник помаже свакој групи.

6. Извештавање група – 15 минута

Свака група своје одговоре лепи на великом папиру који је наставник унапред припремио.

7. Закључак наставника – 5 минута

Наставник чита оно што су ученици написали и истиче елементе које су ученици навели.

ПЛАНИРАЊЕ РАДА ТИМОВА

90 минута

**Анализа конкретних активности у реализацији плана акције
Указивање на важност поделе одговорности и сарадње за
долажење до постављеног циља**

Прилог 10. Табела временске динамике

1. Рад у групама – 45 минута

Ученици се деле у четири тима. Тимови разрађују елементе акције, а након тога их стављају у временски план активности.

Први тим Која средства, опрема, материјали су нам потребни?

Да ли ми као група поседујемо нека средства, опрему, материјале?

Да ли и шта можемо од некога тражити? Како ћемо тражити, како ћемо преговарати? Да ли на те разговоре треба да позовемо неког у помоћ? Кога ћемо позвати?

Коме се можемо обратити за помоћ у прикупљању у школи и изван ње?

Други тим Ако је за извођење акције потребна нечија дозвола, овај тим прави план за акцију како ћемо тражити дозволу и од кога? Шта ћемо радити уколико не добијемо дозволу? Како ћемо превазићи те проблеме? Да ли нам је потребна нечија помоћ када будемо водили разговоре за добијање дозволе?

Трећи тим Да ли је за извођење овог плана акције неопходно да се савладају неке вештине, знања... и ако јесте, која су то знања или вештине? Коме ћемо се обратити да нас обучи у стицању потребних знања и вештина? Ко ће обавити разговор с онима који обучавају?

Четврти тим Где ће се обавити презентација (простор и време)? Који је циљ презентације? (Да ли ћемо представљање плана искористити за указивање на значај решавања проблема, добијање средстава која су неопходна за реализацију акције или ће презентација бити у циљу обавештавања заинтересованих шта је урађено...) Шта нам је све потребно за презентацију? Како ће изгледати презентација? Кога ћемо позвати и како? Када ћемо то урадити и како? Која питања може поставити публика? Како ћемо на њих одговорити?

Напомена:

У свим овим активностима изузетно је важна улога наставника који координира активности и рад у тимовима и пружа информације које су ученицима неопходне да би што успешније урадили задатке..

НАПОМЕНА: АКО НЕ МОЖЕ ДА СЕ ОРГАНИЗУЈЕ ДВОЧАС, ОВДЕ СЕ МОЖЕ ПРЕКИНУТИ РАДИОНИЦА

2. Представљање рада тимова – 45 минута

Тимови представљају планиране активности. Наставник помаже да се усагласе рокови и активности. Ученици потписују своје планове акције и стављају их на видно место у учионици.

РЕАЛИЗАЦИЈА АКЦИЈЕ

По потреби

Примена стечених знања и вештина

Пошто су ученици у претходним радионицама направили план акције, у овом периоду ученицима треба омогућити да реализују акцију коју су планирали. Може се десити да се акција не може реализовати у потпуности у датом временском року, али је важно да се предузму први кораци.

ПРИПРЕМА ЗА ЈАВНУ ПРЕЗЕНТАЦИЈУ

45 минута

Организација јавне презентације

1. Припрема за јавну презентацију – 15 минута

Тим који је разрађивао елементе јавне презентације представља свој план. Ученици се потом договарају око поделе улога:

Који ученици ће позивати госте?

Који ученици ће позивати представнике штампаних или електронских медија?

Који ученици ће дочекивати госте, показивати где треба да седну и делити материјал?

Који ученици ће представљати план акције?

Шта још треба предвидети и ко ће за то бити задужен?

Напомена:

Важно је обезбедити да сви ученици у одељењу буду одговорни приликом јавне презентације за неки задатак.

2. Рад у групама – 15 минута

Поделити ученике у групе и дати им задатак да осмисле материјале за презентацију. Ученици могу смислити мото своје акције и правити мале беџеве или га исписивати на картончићима које ће делити. Могу направити летак са основним информацијама, који ће фотокопирати и делити. Могу направити и анкетни листић за госте, са питањем на који начин могу помоћи у акцији. Такође могу користити прикупљене цртеже, графиконе, постере, фотографије...

3. Презентација и сумирање – 15 минута

Групе презентују материјале које ће користити у јавној презентацији

Наставник издваја битне моменте који су договорени и најављује за следећи час вежбу јавне презентације.

ВЕЖБА ЈАВНЕ ПРЕЗЕНТАЦИЈЕ

90 минута

Вежбање вештина презентовања и аргумендовања кроз симулацију

Прилог 11. Јавна презентација

1. Увод – 5 минута

Циљ јавне презентације у грађанском васпитању за пети разред је заговарање подршке у реализацији плана акције, али и прилика да ученици јавно представе целокупан процес рада на одабраном проблему.

2. Вежба јавне презентација – 30 минута

Ученици представљају резултате свога рада, описују проблем, наводе информације до којих су дошли и представљају план акције.

Начин презентације зависи од начина како су ученици то осмислили на претходним часовима.

3. Дискусија – 30 минута

После презентације ученици који су били у улози публике постављају питања. Могу бити позвани и други наставници или родитељи који би помогли приликом увежбавања презентације.

4. Сумирање – 20 минута

Презентери после разговора са публиком предлажу измене које би унапредиле јавну презентацију.

5. Игрица за сарадњу – 5 минута

ЈАВНА ПРЕЗЕНТАЦИЈА ПЛАНА АКЦИЈЕ

1
час

ЈАВНА ПРЕЗЕНТАЦИЈА

45 минута

Јавно представљање целокупног процеса рада

У договору са ученицима треба заказати јавну презентацију на основу плана организације на којој ће учествовати сви заинтересовани ученици, наставници, родитељи и представници локалне заједнице.

ОСВРТ НА НАУЧЕНО – ЕВАЛУАЦИЈА

4
час

1. Уводни коментар наставника – 5 минута

У процесу учења је важно да се осврнемо на оно што је урађено и да видимо чиме смо задовољни и шта бисмо сада променили. Објективним вредновањем урађеног свако од нас даје свој допринос развоју наставе и образовања, а такође стечена знања и вештине можемо да искористимо и у другим животним ситуацијама.

2. Рад у групама – 10 минута

Ученици се деле у четири групе. Свака група треба да наведе активности које су реализоване од почетка школске године.

3. Извештавање група – 10 минута

Наставник записује на табли активности које наводе представници група. Уколико нису наведене све активности, наставник допуњује (наставник је припремио садржаје из наставног програма који су реализовани с ученицима током године).

4. Дискусија – 20 минута

Питања за дискусију са ученицима:

1. Шта сте ти и твоји школски другови, другарице научили?
2. Како сте то научили?
3. Шта смо ми као тим добро учинили?

НАПОМЕНА: АКО НЕ МОЖЕ ДА СЕ ОРГАНИЗУЈЕ ДВОЧАС, ОВДЕ СЕ МОЖЕ ПРЕКИНУТИ РАДИОНИЦА

5. Предлози за унапређење реализације – 20 минута

У процењивању урађеног важно је идентификовати шта бисмо другачије радили да поново пролазимо кроз ове активности. Свака група добија задатак да предложи како би се за будуће ученике могао унапредити целокупан процес наставе грађанског васпитања у петом разреду имајући у виду искуство кроз које су прошли везано за:

- а) проблем који буду изабрали,
- б) податке које буду прикупљали о проблему који су изабрали,
- в) план акције,
- г) јавну презентацију.

6. Саопштавање предлога – 15 минута

Представник сваке групе представља предлоге. Ученици из осталих група могу да додају уколико имају неки предлог који није написан.

7. Закључак наставника – 10 минута

Наставник обједињује саопштења група и истиче да добијена слика целокупног једногодишњег рада говори о стеченим знањима и вештинама ученика, као и о неким елементима који ће користити у будућем раду са ученицима.

ЕВАЛУАЦИЈА

45 минута

Процењивање целокупног процеса рада

Прилог 12. Мета стања

1. Увод – 5 минута

Помоћу технике мета стања ученици процењују шта су радили и колико је постигнуто током школске године. Процењују се следеће области:

1. Програм рада;
2. Атмосфера у групи;
3. Рад наставника;
4. Стечена знања и вештине.

Пре него што ученици почну с оцењивањем, наставник их подстиче да буду што објективнији у процењивању.

2. Рад у групама – 25 минута

Свакој групи се подели мета у коју ће уносити резултате. Сваки ученик у групи даје своју оцену за сваку од области тако што ставља знак у простор од 1 до 5, при чему је 1 најмања оцена а 5 највећа оцена.

3. Саопштавање резултата и сумирање – 15 минута

Представник групе саопштава збир оцена за сваку област која је процењивана. Наставник резултате записује на великим папиру на коме је нацртана мета стања и саопштава просечну оцену за сваки елемент и крајњу просечну оцену.

СЛАВЉЕЊЕ

45 минута

Слављење урађеног

1. Размена утисака – 5 минута

Када кажем грађанско васпитање, прво што помислим је?

2. Славимо наше различитости – 30 минута

Сваки ученик има на леђима залепљен папир А4 формата и свако сваком пише једну позитивну ствар коју је приметио код свог друга/другарице током рада и дружења у оквиру предмета грађанско васпитање..

3. Желим да кажем оно што ме нисте питали – 10 минута

Уколико неки ученик жели да прочита наглас поруке које су му написане, то му треба омогућити. Треба пружити ученицима могућност да кажу још нешто уколико желе, а нису имали прилике до сада.

ПРИЛОЗИ

Прилог 1. Картице права

Члан 1: Ти си дете и за тебе важе права из ове Конвенције док на твојој рођенданској торти не засветли 18 свећица	Члан 2: Сва права из Конвенције примењују се на сву децу и сва деца ће бити заштићена од свих облика дискриминације
Члан 3: Сви поступци који се тебе тичу предузимаће се у твојим најбољим интересима и држава ће водити бригу о теби уколико родитељи или старатељи то не чине	Члан 4: Држава је дужна да обезбеди испуњење твојих права предвиђених овом Конвенцијом
Члан 5: Држава мора да поштује права и одговорности родитеља да ти обезбеди бригу и васпитање у складу с твојим развојним могућностима.	Члан 6. Имаш право на живот и право да ти буде обезбеђен развој и опстанак
Члан 7: Имаш право на име и држављанство, право да знаш ко су ти родитељи и право на њихово старање.	Члан 8: Држава има обавезу да штити твоје име, држављанство и породичне везе
Члан 9: Имаш право да живиш са својим родитељима, осим ако је одвајање од њих боље за тебе, а и тада имаш право да будеш у контакту с њима	Члан 10. Ако си одвојен/а од родитеља а желиш да будеш с њима, државне границе за тебе не постоје
Члан 11: Држава мора да те штити од отмице и мора да помогне ако желиш да се вратиш у домовину	Члан 12: Имаш право да слободно изразиш своје мишљење и да се њему посвети дужна пажња у свим питањима која те се тичу
Члан 13: Имаш право да тражиш, примаш и дајеш информације и идеје свих врста, без обзира на границе	Члан 14: Имаш право на слободу мишљења, савести и вероисповести, уз одговарајуће усмеравање од стране родитеља
Члан 15: Имаш право на слободно удруживање и мирно окупљање	Члан 16: Имаш право на заштиту од мешања у твоју приватност, породицу, дом или личну преписку и право на заштиту од напада на твоју част и углед
Члан 17: Имаш право да тражиш информације које те интересују, а држава мора да те заштити од штетних материјала и информација	Члан 18: Родитељи треба заједнички да брину о теби, а држава да им у томе помогне
Члан 19: Имаш право да будеш заштићен/а од свих облика занемаривања и злостављања, а држава треба да ти то обезбеди	Члан 20: Уколико се деси да останеш без породице, имаш право на посебну заштиту и одговарајућу бригу

Члан 21: Ако дођеш у ситуацију да треба да те усвоје, имаш право да то буде изведено онако како је најбоље за тебе	Члан 22: Уколико дођеш у ситуацију да будеш избеглица, имаш право на посебну заштиту
Члан 23: Ако си физички и/или ментално ометен/а у развоју, имаш иста права као и остали, а такође имаш и право на посебну негу, образовање и оспособљавање за рад	Члан 24: Имаш право на најбољу здравствену заштиту
Члан 25: Ако држава непосредно води рачуна о теби, она мора и да проверава како ти је	Члан 26: Имаш право на социјалну заштиту и осигурање
Члан 27: Имаш право на одговарајући животни стандард који родитељи треба да ти обезбеде, а држава да им у томе помогне	Члан 28: Имаш право да ти држава обезбеди бесплатно основно образовање, а уколико желиш и више, на основу твојих способности. Дисциплина у школи се спроводи у складу са дечјим правима и људским достојанством
Члан 29: Образовање треба да развија твоју личност и способности, треба да те припреми за активан друштвени живот и научи да поштујеш своју културу и културе других народа и група	Члан 30: Уколико си припадник неке мањине, имаш право на своју културу, веру и језик
Члан 31: Имаш право на слободно време, игру и одмор, као и да учествујеш у културним и уметничким активностима	Члан 32: Имаш право на заштиту од рада који је штетан за твоје здравље или омета твој развој и образовање
Члан 33: Имаш право на заштиту од употребе дрога и коришћења у њиховој производњи и продаји	Члан 34: Имаш право на заштиту од сексуалног искоришћавања и злоупотребе, укључујући и порнографију и проституцију
Члан 35: Држава мора да те заштити од отмице, продаје или трговине децом	Члан 36: Држава мора да те заштити од било ког вида искоришћавања које је штетно за тебе
Члан 37: Нико не сме да те мучи, окрутно поступа према теби или кажњава, незаконито хапси или лишава слободе. Заштићен/а си од смртне казне и доживотне робије. Ако доспеш у затвор имаш право на контакт са породицом и правну помоћ.	Члан 38: Ако имаш мање од 15 година имаш право да не учествујеш у рату, а у оружаним сукобима имаш право на посебну бригу и заштиту
Члан 39: Ако си био/ла изложен/а оружаним сукобима, мучењима, занемаривању, злоупотреби или искоришћавању имаш право на помоћ у физичком и психичком опоравку	Члан 40: Уколико дођеш у сукоб са законом имаш право да се с тобом поступа достојанствено и уз уважавање

Прилог 2. Конвенција о правима детета

Усвојена на Генералној скупштини УН, 20. новембра 1989.

Текст	Незванични резиме главних одредби
<p>ПРЕАМБУЛА</p> <p>Државе уговорнице ове Конвенције,</p> <p>Сматрајући да, у складу са принципима прокламованим у Повељи Уједињених нација, признавање уроног достојанства и једнаких и неотуђивих права свих припадника људске заједнице представља основу слободе, правде и мира у свету,</p> <p>Имајући у виду да су народи Уједињених нација у Повељи поново потврдили веру у основна људска права и достојанство и вредност људске личности и одлучили да доприносе друштвеном напретку и подизању животног стандарда у већој слободи,</p> <p>Прихватајући да су Уједињене нације у Општој декларацији о правима човека и међнародним пактовима о људским правима прокламовале и сагласиле се да сваком појединцу припадају сва права и слободе садржане у њима, без обзира на расу, боју коже, пол, језик, вероисповест, политичко и друго убеђење, национално или друштвено порекло и имовинско стање, рођење или други статус,</p> <p>Подсећајући да су Уједињене нације у Општој декларацији о правима човека прокламовале да деци у детињству припадају посебна брига и помоћ,</p> <p>Уверене да породици, као основној јединици друштва и природној средини за развој и благостање свих њених чланова а посебно деце, треба да буде пружена неопходна заштита и помоћ како би могла у потпуности да преузме одговорности у заједници,</p> <p>Прихватајући да дете, у циљу потпуног и складног развоја личности, треба да расте у породичној средини, у атмосфери среће, љубави и разумевања,</p> <p>Сматрајући да дете треба да буде у потпуности припремљено да живи самостално у друштву и да буде васпитано у духу идеала прокламованих у Повељи Уједињених нација, а посебно у духу мира, достојанства, толеранције, слободе, равноправности и солидарности,</p> <p>Имајући у виду да је потреба за проширивањем посебне бригае за дете изражена у Женевској декларацији о правима детета из 1924. године и у Декларацији о правима детета који</p>	<p>ПРЕАМБУЛА</p> <p><i>Преамбула подсећа на основне принципе Уједињених нација и посебне одредбе одређених, релевантних уговора и декларација о људским правима. Она потврђује да је деци, услед њихове осетљивости, потребна посебна брига и заштита и посебно истиче примарну улогу породице у нези и заштити детета. У њој се тако ереафирмишу: неопходност правне и друге заштите детета пре и после рођења, важност поштовања културних вредности заједнице из које дете потиче и витална улога међнародне сарадње у заштити права детета.</i></p>

су усвојиле Уједињене нације 1959. године и призната у Универзалној декларацији о људским правима, у Ме ународном пакту о грађанским и политичким правима (посебно у члановима 23 и 24), у Ме ународном пакту о економским, социјалним и културним правима (посебно у члану 10) и у статутима и одговарајућим инструментима специјализованих агенција и ме ународних организација које се баве заштитом деце,

Имајући у виду, како је назначено у Декларацији о правима детета коју је усвојила Генерална скупштина 20. новембра 1959. године, да су "детету, са обзиром на његову физичку и менталну незрелост, потребни посебна заштита и брига, укључујући одговарајућу правну заштиту како пре, тако и после рођења",

Подсећајући на одредбе Декларације о социјалним и правним принципима који се односе на заштиту и благостање деце, са посебним освртом на национално и ме ународно старатељство и усвојење, Правила Уједињених нација о минималним стандардима за малолетничко правосуђе (Пекиншка правила) и Декларацију о заштити жена и деце у случају ванредног стања и оружаног сукоба,

Прихватајући да у свим земљама света има деце која живе у изузетно тешким условима и да је таквој деци неопходна посебна брига,

Посвећујући дужну пажњу значају традиција и културних вредности сваког народа за заштиту и складан развој детета,

Прихватајући значај ме ународне сарадње за побољшање услова живота деце у свим земљама, посебно у земљама у развоју,

I ДЕО

Члан 1.

За потребе ове Конвенције дете је свако људско биће које није навршило осамнаест година живота, уколико се, по закону који се примењује на дете, пунолетство не стиче раније.

Члан 2.

1. Стране уговорнице ове Конвенције ће поштовати и обезбедити права утврђена овом Конвенцијом сваком детету које се налази под њиховом јурисдикцијом без икакве дискриминације и без обзира на расу, боју коже, пол, језик, вероисповест, политичко или друго уверење, национално, етничко или социјално порекло, имовинско стање, онеспособљеност, рођење или други статус детета, његовог родитеља или законског старатеља.

2. Стране уговорнице ће предузети све одговарајуће мере како би се обезбедила заштита детета од свих облика дискриминације или кажњавања заснованог на статусу, активностима, израженом мишљењу или уверењу дететових родитеља, законских старатеља или чланова породице.

(1) Дефиниција детета

Дететом се сматра особа испод 18 година, уколико се законом дате земље пунолетство не стиче раније.

(2) Недискриминација

Сва права примењују се на сву децу без дискриминације. Државе имају обавезу да штите децу од свих облика дискриминације и да предузимају позитивне акције у циљу промоције њихових права.

Члан 3.

1. У свим активностима које се тичу деце, без обзира да ли их предузимају јавне или приватне институције социјалног старања, судови, административни органи или законодавна тела, најбољи интереси детета биће од првенственог значаја.

2. Стране уговорнице се обавезују да детету обезбеде такву заштиту и бригу која је неопходна за његову добробит, узимајући у обзир права и обавезе његових родитеља, законских старатеља или других појединаца који су правно одговорни за дете и у том циљу ће предузети све одговарајуће законодавне и административне мере.

3. Стране уговорнице ће обезбедити да се институције, службе и установе одговорне за бригу или заштиту деце прилагоде стандардима које су утврдили надлежни органи, посебно у области сигурности, здравља, у погледу броја и подобности особља, као и стручног надзора.

Члан 4.

Стране уговорнице ће предузети све потребне законодавне, административне и остале мере за остваривање права признатих у овој Конвенцији. У погледу економских, социјалних и културних права, Стране уговорнице ће предузети такве мере максимално користећи своја расположива средства, а где је то потребно, у оквиру међународне сарадње.

Члан 5.

Стране уговорнице ће поштовати одговорности, права и дужности родитеља или, где је такав случај, чланова шире породице или заједнице, како је предвиђено локалним обичајима, законских старатеља или других особа законски одговорних за дете, да би се омогућило, на начин који је у складу са развојним могућностима детета, одговарајуће усмеравање и саветовање у остваривању права признатих овом Конвенцијом.

Члан 6.

1. Стране уговорнице признају да свако дете самим рођењем има право на живот.

2. Стране уговорнице ће обезбедити у највећој могућој мери опстанак и развој детета.

Члан 7.

1. Дете ће бити регистровано одмах након рођења и имаће од рођења право на име, право на стицање држављанства и и колико је то могуће, право да зна ко су му родитељи и право на њихово старање.

2. Стране уговорнице ће обезбедити примену ових права у складу са својим националним законом и својим обавезама у складу с одговарајућим међународним инструментима из ове области, посебно у случајевима у којима би дете у супротном било апатрид.

(3) Најбољи интереси детета

Сви поступци који се тичу детета предузимаће се у складу са његовим најбољим интересима. Државе ће обезбедити одговарајућу бригу о детету у случају када родитељи или старатељи то не чине.

(4) Остваривање права

Државе морају да учине све што је у њиховој моћи да би се права предвиђена овом Конвенцијом остварила.

(5) Права и обавезе родитеља у односу на развојне могућности детета

Државе морају поштовати права и одговорност родитеља, односно проширене породице, да усмеравају и саветују дете у вези његових права, сходно његовим развојним могућностима.

(6) Опстанак и развој

Свако дете има неотуђиво право на живот, а држава има обавезу да обезбеди његов опстанак и развој.

(7) Име и држављанство

Дете има право на име од рођења. Дете има право на стицање држављанства и, уколико је могуће, право да зна своје родитеље и да буде чувано од странеродитеља

Члан 8.

1. Стране уговорнице се обавезују да поштују право детета на очување идентитета, укључујући држављанство, име и породичне односе у складу са законом, без незаконитог мешања.

2. У случајевима када је дете незаконито лишено неких или свих елемената свог идентитета, стране уговорнице ће обезбедити одговарајућу помоћ и заштиту како би му што пре био враћен идентитет.

Члан 9.

1. Стране уговорнице ће обезбедити да дете не буде одвојено од својих родитеља против њихове воље, осим када надлежне власти, уз судски надзор, одреде у складу са важећим законом и поступком, да је такво одвајање неопходно у најбољем интересу детета. Таква одлука може бити неопходна у одређеном случају, као нпр. ако родитељи злостављају или занемарују дете или живе одвојено па се мора донети одлука о месту становања детета.

2. У сваком поступку који произилази из става 1 овог члана, све заинтересоване стране имаће могућност да учествују у поступку и да изнесу своје мишљење.

3. Стране уговорнице ће поштовати право детета одвојеног од једног или оба родитеља да редовно одржава личне односе и непосредне контакте са оба родитеља, осим ако је то у супротности са најбољим интересима детета.

4. У случајевима када је раздвајање последица мере коју је предузела страна уговорница, као што је притвор, хапшење, егзил, депортација или смрт (укључујући смрт која је наступила из било ког разлога док је особа под мером државе) једног или оба родитеља детета, та страна уговорница ће, на захтев, пружити родитељима, детету или, према околностима, неком другом члану породице, неопходне информације о томе где се налази одсутни члан (чланови) породице, осим ако би пружање такве информације било штетно по добробит детета. Стране уговорнице ће даље осигурати да само подношење таквог захтева не произведе никакве негативне последице по особу (особе) на коју се односи.

Члан 10.

1. У складу са обавезом страна уговорница, сходно члану 9, став 1, захтеви детета или његових родитеља да уђе на територију стране уговорнице или је напусти ради поновног спајања породица, стране уговорнице ће решавати на позитиван, хуман и експедитиван начин. Стране уговорнице ће даље обезбедити да подношење таквог захтева не проузрокује никакве штетне последице за подносиоце и чланове њихових породица.

(8) Очување идентитета

Држава има обавезу да штити и уколико је потребно обезбеди поновно успостављање свих битних аспеката дететовог идентитета. То укључује име, држављанство и породичне везе.

(9) Одвајање од родитеља

Дете има право да живи са својим родитељима, осим у случају када се у одговарајућем поступку оцени да је одвајање од родитеља у најбољем интересу детета. Дете има право да одржава контакт са оба родитеља уколико је одвојено од једног од њих или од оба родитеља.

(10) Спајање породице

Деца и њихови родитељи имају право да напусте било коју земљу и да уђу у своју земљу у циљу спајања породице или одржавања односа између деце и родитеља.

2. Дете чији су родитељи настањени у различитим државама ће имати право да, осим у изузетним околностима, редовно одржава личне односе и непосредне контакте са оба родитеља. У том циљу и у складу са обавезом страна уговорница сходно члану 9, став 2, стране уговорнице ће поштовати право детета и његових родитеља да напусте сваку земљу, укључујући и сопствену, као и да уђу у своју земљу. Право на напуштање било које земље, биће подложно само ограничењима прописаним законом и која су потребна ради заштите националне безбедности, јавног поретка (*ордре публиц*), јавног здравља или морала или права и слобода других и која су у складу са осталим правима признатим у овој Конвенцији.

Члан 11.

1. Стране уговорнице ће предузети мере за борбу против незаконитог пребацивања и задржавања деце у иностранству.

2. У том циљу, стране уговорнице ће подстицати закључивање билатералних или мултилатералних споразума или приступање постојећим споразумима.

Члан 12.

1. Стране уговорнице ће обезбедити детету које је способно да формира своје сопствено мишљење, право слободног изражавања тог мишљења о свим питањима која се тичу детета, с тим што се мишљењу детета посвећује дужна пажња у складу са годинама живота и зрелашћу детета.

2. У том циљу, детету ће посебно бити пружена могућност да буде саслушано у свим судским и административним поступцима који се тичу детета, било непосредно или преко заступника или одговарајућег органа, на начин који је у складу са процесним правилима националног закона.

Члан 13.

1. Дете има право на слободу изражавања; право обухвата слободу да тражи, прима и даје информације и идеје свих врста без обзира на границе, било усмено, писмено или штампано, у уметничкој форми или преко било ког другог средства информисања по избору детета.

2. Примена овог права може бити предмет одређених ограничења, али само таквих која су одређена законом и неопходна:

(а) ради поштовања права или угледа других; или

(б) ради заштите националне безбедности или јавног поретка (*ордре публиц*), или јавног здравља или морала.

Члан 14.

1. Стране уговорнице ће поштовати право детета на слободу мисљења, савести и вероисповести.

(11) Незаконито пребацивање и невраћање деце

Држава има обавезу да предупреди киднаповање и задржавање деце у иностранству, било да то ради родитељ или неко други и да у тим случајевима предузима одговарајуће мере.

(12) Изражавање мишљења

Дете има право на слободно изражавање сопственог мишљења и право да се његово мишљење узме у обзир у свим стварима и поступцима који га се непосредно тичу.

(13) Слобода изражавања

Дете има право да слободно изражава своје погледе, да тражи, прима и саопштава информације и идеје свих врста и на разне начине, без обзира на границе.

2. Стране уговорнице ће поштовати права и обавезе родитеља и, у одређеним случајевима законских старатеља, ради усмеравања детета на остваривање његовог права на начин који је у складу са развојним способностима детета.

3. Слобода изражавања вероисповести или уверења може бити предмет само таквих ограничења која су одређена законом и потребна да заштите јавну сигурност, поредак, здравље, или морал и основна права и слободе других.

Члан 15.

1. Стране уговорнице ће признати право детета на слободу удруживања и слободу мирног окупљања.

2. Остваривању ових права не могу бити постављена никаква ограничења, осим оних која су у складу са законом и која су неопходна у демократском друштву и у интересу су националне сигурности или јавне безбедности, јавног поретка (*ордре публиц*), заштите јавног здравља или морала или заштите права и слобода других.

Члан 16.

1. Ниједно дете неће бити бити изложено произвољном или незаконитом мешању у његову приватност, породицу, дом или преписку, нити незаконитим нападима на његову част и углед.

2. Дете има право на законску заштиту против таквог мешања или напада.

Члан 17.

Стране уговорнице уважавају значајну улогу средстава јавног информисања и обезбедиће да дете има приступ информацијама и материјалима из различитих националних и међународних извора, посебно оних који су усмерени на развој његовог социјалног, духовног и моралног добра и физичког и менталног здравља. У том циљу, Стране уговорнице ће:

(а) подстицати средства јавног информисања да шире информације и материјал од друштвене и културног интереса за дете у складу са духом члана 29;

(б) подстицати међународну сарадњу у изради, размени и ширењу таквих информација и материјала из различитих културних, националних и међународних извора;

(ц) подстицати издавање и дистрибуцију дечјих књига;

(д) подстицати средства јавног информисања да посвете посебну пажњу језичким потребама детета које припада мањинској групи или је домородац;

(е) подстицати развој одговарајућих смерница за заштиту детета од информација и материјала штетних по његово добро, имајући у виду одредбе чланова 13. и 18.

(14) Слобода мисли, свести и вероисповести

Држава ће поштовати право детета на слободу мисли, свести и вероисповести и право и обавезу родитеља да их у томе усмеравају.

(15) Слобода удруживања

Деца имају право на слободу удруживања и слободу мирног окупљања.

(16) Заштита приватности

Деца имају право на заштиту од мешања у њихову приватност, дом, породицу и личну преписку и право на заштиту своје части и угледа.

(17) Приступ одговарајућим информацијама

Држава ће обезбедити да деца имају приступ информацијама и материјалима из различитих извора. Држава ће подстицати средства јавног информисања да шире информације од друштвене и културне користи за дете, а предузимати мере да децу заштити од штетних информација и материјала.

Члан 18.

1. Стране уговорнице ће уложити највеће напоре да се обезбеди признавање принципа да оба родитеља имају заједничку одговорност у подизању и развоју детета. Родитељи или, у зависности од случаја, законски старатељи имају преваходну одговорност за подизање и развој детета. Најбољи интереси детета ће бити њихова основна брига.

2. У циљу гарантовања и унапређивања права из ове Конвенције, Стране уговорнице ће пружити одговарајућу помоћ родитељима или законским старатељима у остваривању одговорности за подизање детета и обезбеђивати развој установа, капацитета и служби за заштиту деце.

3. Стране уговорнице ће предузети одговарајуће мере да обезбеде да деца запослених родитеља користе услуге и капацитета деље заштите које им припадају.

Члан 19.

1. Стране уговорнице ће предузети одговарајуће законске, административне, социјалне и образовне мере за заштиту детета од свих облика физичког или менталног насиља, повређивања или злостављања, запостављања или немарног поступања, малтретирања или експлоатације, укључујући сексуално злостављање, док је под бригом родитеља, законских заступника или било које друге особе која се брине о детету.

2. Такве заштитне мере, треба, према потреби, да укључују ефикасне поступке за доношење социјалних програма за обезбеђивање неопходне подршке детету и онима који се о детету старају, као и других облика заштите и спречавања, утврђивања, пријављивања, прослеђивања, истраге, поступања и праћења случајева овде наведеног злостављања детета и, по потреби, обраћања суду.

Члан 20.

1. Детету које је привремено или стално лишено породичне средине или коме, у његовом најбољем интересу, не може бити допуштено да у таквој средини остане, имаће право на посебну заштиту и помоћ државе.

2. Стране уговорнице ће у складу са својим националним законима обезбедити алтернативну бригу за такво дете.

3. Таква брига може да укључи, између осталог, смештај у другу породицу, *кафалах* према исламском праву, усвојење или, ако је неопходно, смештај у одговарајуће установе за бригу о деци. При разматрању решења, дужна пажња ће бити посвећена потреби успостављања континуитета у подизању детета као и етничком, религиозном, културном и језичком пореклу детета.

(18) Одговорност родитеља

Оба родитеља имају заједничку одговорност за подизање детета. Држава ће пружити помоћ родитељима у остваривању одговорности за подизање деце и обезбедити развој установа, капацитета и служби за заштиту и бригу о деци.

(19) Заштита од злостављања и занемаривања

Држава ће заштитити дете од свих облика малтретирања док је под бригом родитеља или других особа које се о њему брину и успоставиће одговарајуће програме превенције и помоћи жртвама злостављања.

(20) Заштита деце без родитеља

Држава је обавезна да обезбеди посебну заштиту деци лишеној родитељског старања и да осигура смештај такве деце у одговарајуће алтернативне породице или установе. У збрињавању деце лишене родитељског старања дужна пажња ће бити посвећена дететовом културном пореклу.

Члан 21.

Стране уговорнице које признају и/или дозвољавају систем усвајања ће обезбедити да најбољи интереси детета буду од превасходне важности и оне ће:

(а) обезбедити да усвојење детета одобравају само надлежни органи који утврђују, у складу са одговарајућим законима и поступком и на основу свих релевантних и поузданих информација, да је усвојење допуштено с обзиром на статус детета у односу на родитеље, родбину и законске старатеље и да су се, уколико је тако прописано, заинтересована лица сагласила са усвојењем након упознавања са свим битним чињеницама, а на основу стручних мишљења у мери којој су она нужна.

(б) признати да се међудржавно усвојење може сматрати алтернативним начином бриге о детету, уколико се дете не може сместити у другу породицу или бити усвојено или се о детету не може на погодан начин водити брига у земљи његовог порекла;

(ц) обезбедити да дете на које се примењује међудржавно усвојење ужива сву заштиту и стандарде једнаке онима који постоје у случају националног усвојења;

(д) предузети све одговарајуће мере да обезбеди да у међудржавном усвојењу смештај нема за последицу неоправдану финансијску корист за оне који у томе учествују;

(е) унапредити, када је то погодно, циљеве овог члана закључивањем билатералних или мултилатералних договора или споразума и настојати да се у том оквиру обезбеди да смештање детета у другу земљу спроводе надлежне власти или органи.

Члан 22.

1. Стране уговорнице ће предузети одговарајуће мере да се обезбеди да дете које тражи избеглички статус или које се сматра избеглицом у складу са важећим међународним или националним законом и поступком, било да је без пратње, било да је у пратњи родитеља или неке друге особе, добије одговарајућу заштиту и хуманитарну помоћ у уживању права утврђених овом Конвенцијом и другим међународним инструментима о људским правима или хуманитарном праву, чије су стране уговорнице наведене државе.

2. У том циљу, стране уговорнице ће обезбедити, уколико сматрају за сходно, сарадњу у свим напорима Уједињених нација и других надлежних међувладиних или невладиних организација које сарађују са Уједињеним нацијама да заштите такво дете и да њему/њој помогну да пронађе родитеље или друге чланове породице, да би се добиле информације потребне за поновно сједињење. У случајевима када родитељи или други чланови породице не могу бити пронађени, детету ће бити пружена иста заштита као и сваком другом детету које је стално или привремено лишено породичне средине из било ког разлога, како је утврђено овом Конвенцијом.

(21) Усвојење

У земљама које признају и допуштају усвојење оно ће бити изведено у складу са најбољим интересом детета и то само уз сагласност надлежних власти и уз мере заштите детета.

(22) Деца избеглице

Дете избеглица или дете које тражи избеглички статус има право на посебну заштиту. Држава има обавезу да сарађује са одговарајућим организацијама које пружају такву заштиту и помоћ.

Члан 23.

1. Стране уговорнице признају да дете са физичким и менталним сметњама у развоју треба да ужива пун и квалитетан живот, у условима који обезбеђују достојанство, унапређују самопоуздање и олакшавају његово активно учешће у заједници.

2. Стране уговорнице признају право детета са сметњама у развоју на посебну бригу и охрабривање и обезбеђивати, према расположивим средствима, детету које испуњава услове и онима одговорним за бригу о њему, пружање помоћи која се захтева и која је примерена стању детета и могућностима родитеља или других који о детету брину.

3. Уважавајући посебне потребе детета са сметњама у развоју, помоћ која се пружа у складу са ставом 2, биће бесплатна, увек када је то могуће, узимајући у обзир финансијске могућности родитеља или других који брину о детету и биће осмишљена тако да обезбеди детету са сметњама у развоју делотворан приступ и стицање образовања, обуке, здравствене заштите, услуга рехабилитације, припрему за запошљавање и могућности рекреације на начин који води постизању највеће могуће социјалне интеграције и индивидуалног развоја детета, укључујући његов културни и духовни развој.

4. Стране уговорнице ће унапређивати, у духу међународне сарадње, размену одговарајућих информација на пољу превентивне здравствене заштите и медицинског, психолошког и функционалног лечења детета са сметњама у развоју, укључујући и ширење и приступ информацијама о методама рехабилитације, образовања и професионалних услуга, са циљем да омогући странама уговорницама да унапреде своје способности и вештине и да прошире своја искуства у овим областима. У том смислу, посебно ће се водити рачуна о потребама земаља у развоју.

Члан 24.

1. Страна уговорнице признају право детета на уживање највишег остваривог здравственог стандарда и на капацитете за лечење и здравствену рехабилитацију. Државе потписнице ће настојати да обезбеде да ниједно дете не буде лишено права приступа таквим услугама здравствене заштите.

2. Стране уговорнице ће тежити пуном остваривању овог права, а посебно ће предузимати одговарајуће мере:

(а) да смање смртност одојчади и деце;

(б) да обезбеде пружање потребне медицинске помоћи и здравствене заштите свој деци са нагласком на развој примарне здравствене заштите;

(ц) да се боре против болести и неухрањености, укључујући и у оквиру примарне здравствене заштите, између осталог кроз примену расположиве технологије и обезбеђење снабдевања

(23) Деца са сметњама у развоју

Дете са менталним и физичким сметњама у развоју има право на посебну негу, образовање и оспособљавање за рад, који ће му обезбедити потпун и достојан живот и постизање за њега највишег степена самосталности и социјалне интеграције.

(24) Здравље и здравствена заштита

Дете има право на највиши могући стандард здравља и здравствене заштите. Државе ће посветити посебну пажњу примарној здравственој заштити и превенцији, здравственом просвећивању и смањењу смртности одојчади и деце. У том смислу државе ће се укључити у међународну сарадњу и тежити да ниједно дете не буде лишено могућности ефикасне здравствене заштите.

адекватним хранљивим намирницама и чистом питком водом, узимајући у обзир опасности и ризике загађења животне средине;

(д) да обезбеде одговарајућу здравствену заштиту мајкама пре и после порођаја;

(е) да омогући да сви сегменти друштва, а посебно родитељи и деца, буду информисани и да имају приступ образовању, као и да им се помогне у коришћењу основних знања о деčјем здрављу и исхрани, предности дојења, хигијене, чистоће околине и спречавању несрећа;

(ф) да развија превентивну здравствену заштиту, саветовање родитеља, образовање и услуге за планирање породице.

3. Стране уговорнице ће предузимати све ефикасне и одговарајуће мере у циљу укидања традиционалне праксе штетне по здравље деце.

4. Стране уговорнице се обавезују да унапред ују и подстичу међународну сарадњу у циљу постепеног постизања потпуне реализације права из овог члана. У том смислу, посебно ће се водити рачуна о потребама земаља у развоју.

Члан 25.

Стране уговорнице признају право детета које су надлежни органи сместили у циљу бриге, заштите или лечења његовог физичког или менталног здравља, на периодичну проверу лечења које је обезбеђено детету и свих других околности од значаја за његово збрињавање.

Члан 26.

1. Стране уговорнице признају право сваког детета на коришћење социјалне заштите, укључујући социјално осигурање, и предузимаће потребне мере за постизање пуног остваривања овог права у складу са националним законом.

2. Ове мере, ако је то могуће, треба да се спроводе узимајући у обзир средства и положај детета и особа које су одговорне за издржавање детета, као и све друге битне околности везане за такве захтеве које је дете или неко у његово име поднело.

Члан 27.

1. Стране уговорнице признају право сваког детета на животни стандард који одговара дететовом физичком, менталном, духовном, моралном и социјалном развоју.

2. Родитељ(и) или други одговорни за дете имају првенствену одговорност да осигурају, у оквиру својих способности и финансијских могућности, услове живота потребне за развој детета.

(25) Периодична провера смештаја

Дете које је држава збринула ради неге, заштите или лечења има право на периодичну проверу поступка и услова смештаја.

(26) Социјална заштита

Дете има право на социјалну заштиту укључујући социјално осигурање.

(27) Животни стандард

Свако дете има право на животни стандард који одговара његовом физичком, менталном, духовном, моралном и социјалном развоју. Родитељи имају примарну одговорност да детету обезбеде адекватан животни стандард. Обавеза државе је да помогне и осигура да родитељи

3. Стране уговорнице ће, у складу са националним условима и у оквиру својих могућности, предузети потребне мере да помогну родитељима и другима одговорним за дете да остваре ово право и ако је потребно, обезбедиће материјалну помоћ и програме, нарочито у погледу исхране, одевања и становања.

4. Стране уговорнице ће предузети све одговарајуће мере како би обезбедиле да дете добија издржавање од родитеља или других лица која су финансијски одговорна за дете, како у оквиру страна уговорница, тако и из иностранства. Посебно, ако лице које је финансијски одговорно за дете не живи у истој држави у којој и дете, стране уговорнице ће подстицати приступање ме ународним споразумима, односно закључење таквих споразума, као и других одговарајућих споразума.

Члан 28.

1. Стране уговорнице признају право на образовање и у циљу постепеног постизања овог права, а на основу једнаких могућности, посебно ће:

(а) учинити основно образовање обавезним и бесплатним за све;

(б) подстицати развој различитих облика средњег образовања, укључујући опште и стручно образовање, које би било на располагању и доступно сваком детету и предузимати погодне мере као што су увођење бесплатног образовања и пружање финансијске помоћи када је то потребно;

(ц) омогућити, свим одговарајућим средствима, да више образовање буде доступно свима у складу са способностима;

(д) омогућити да образовне и стручне информације и савети буду доступни свој деци;

(е) предузимати мере за обезбеђење редовног похађања школе и смањење стопе напуштања школе.

2. Стране уговорнице ће предузимати потребне мере да се дисциплина у школи спроводи на начин примерен људском достојанству детета и у складу са овом Конвенцијом.

3. Стране уговорнице ће покретати и подстицати меународну сарадњу по питањима образовања, посебно у циљу доприношења искорењивању незнања и неписмености у свету и олакшавања приступа научним и техничким сазнањима и модерним наставним методима. У том смислу, посебно ће се водити рачуна о потребама земаља у развоју.

ту своју одговорност испуњавају. Ова обавеза државе може укључивати материјалну помоћ родитељима и деци.

(28) Образовање

Дете има право на образовање. Држава је обавезна да осигура бесплатно и обавезно основно образовање, подстиче различите облике средњег образовања доступне свима и омогући приступ вишем образовању у складу са способностима детета. Школска дисциплина ће се спроводити у складу са правима детета и уз поштовање његовог достојанства. Држава ће се укључити у меународну сарадњу у циљу остваривања овог права.

Члан 29.

1. Стране уговорнице се слажу да образовање детета буде усмерено на:

(а) развој дететове личности, талента и менталних и физичких способности до њихових крајњих могућности;

(б) развој поштовања људских права и основних слобода и принципа утврђених Повељом Уједињених нација;

(ц) развој поштовања дететових родитеља, његовог/њеног културног идентитета, језика и вредности, националних вредности земље у којој дете живи, земље из које потиче и цивилизација различите од његове/њене сопствене;

(д) припремање детета за одговоран живот у слободном друштву, у духу разумевања, мира, толеранције, једнакости полова, пријатељства међу народима, етничким, националним и верским групама и са лицима домородачког порекла;

(е) развој поштовања према природној околини.

2. Ниједан део овог члана или члана 28 неће бити тумачен тако да ограничава слободу појединаца или тела да установе или управљају образовним установама, увек у складу са поштовањем принципа утврђених у ставу 1 овог члана и захтевима да ће образовање које се пружа у таквим установама одговарати минималним стандардима које држава прописује.

Члан 30.

У оним државама у којима постоје етничке, верске или језичке мањине или лица домородачког порекла, детету које припада таквој мањини или је домородац, неће бити ускраћено право, у заједници са другим члановима његове групе, да ужива своју културу, да исповеда и манифестује своју веру или да користи свој језик.

Члан 31.

1. Стране уговорнице признају право детета на одмор и слободно време, на учешће у игри и рекреативним активностима које одговарају узрасту детета и на слободно учешће у културном животу и уметности.

2. Стране уговорнице ће поштовати и подстицати право детета на пуно учешће у културном и уметничком животу и подржаће пружање одговарајућих и једнаких могућности за културне, уметничке, рекреативне и слободне активности.

Члан 32.

1. Стране уговорнице признају право детета да буде заштићено од економског искоришћавања и од обављања било ког посла који би могао да буде опасан или би ометао школовање детета или би био штетан по здравље детета или за физички, ментални, духовни, морални или друштвени развој детета.

(29) Циљеви образовања

Образовање ће имати за циљ развој дететове личности, талената и менталних и физичких способности до њихових крајњих могућности. Образовање ће припремати дете за активан живот у слободном друштву и неговати код њега поштовање према родитељима, његовом културном пореклу, језику и вредностима као и поштовање према културном пореклу и вредностима других.

(30) Етничке мањине

Деца припадници етничких мањина и домородачког становништва имају право да уживају сопствену културу, да исповедају своју веру и да користе свој језик.

(31) Одмор, игра, рекреација и културне активности

Дете има право на одмор, игру, слободно време и учешће у културним и уметничким активностима.

(32) Дечју рад

Дете има право на заштиту од рада који угрожава његово здравље, образовање или развој. Држава ће прописати минималну старост за запошљавање и регулисати услове рада.